

Maailmanperintökohteen hallinnan ja hoidon kehittämisen työkalut

Enhancing our Heritage Toolkit

Alkuperäisteos:

World Heritage Papers 23, Enhancing Our Heritage Toolkit, Assessing management effectiveness of natural World Heritage sites. UNESCO World Heritage Centre, 2008.

Authors:

Marc Hockings and Robyn James – University of Queensland, School of Natural and Rural Systems Management

Sue Stolton and Nigel Dudley – Equilibrium Consultants

Vinod Mathur – Wildlife Institute of India

John Makombo – Uganda Wildlife Authority

Jose Courrau and Jeffrey Parrish – The Nature Conservancy

Supervision and coordination:

Marc Patry, UNESCO World Heritage Centre

Suomenkielisen lyhennelmän julkaisija:

ICOMOSin Suomen osasto r.y., Helsinki 2013

Toimittajat:

Ulla Rahola, Margaretha Ehrström, Anu Vauramo, Heikki Lahdenmäki, Kirsti Kovanen

Lomakkeiden soveltaminen kulttuurikohteille ja raakakäännös:

Hoitosuunnitelmakoulun työryhmä

Tekstikappaleiden käännös ja lomakkeiden kielentarkistus:

Jyri Kokkonen

Taitto:

Anna Riionheimo

Kuvat:

Suomenlinna, etu- ja takakansi: Suomen Ilmakuva Oy

Vanha Rauma, s. 4: Rauman museo

Sammalahdenmäki, s. 7: Rauman museo

Verla, s. 13: Jaana Rannanpää

ISBN:

978-952-67465-4-8

Maailmanperintökohteen hallinnan ja hoidon kehittämisen työkalut

Enhancing our Heritage Toolkit

ICOMOS Suomen osasto r.y.

Esipuhe

Suomen maailmanperintökohteiden edustajien tapaamisessa vuonna 2009 Jyväskylässä todettiin, että useimmilla kohteilla oli hoitosuunnitelman (Management Plan) laatiminen kesken. ICOMOSin maailmanperintötyöryhmässä sovittiin tammikuussa 2010 Suomenlinnan hoitokunnan aloitteesta, että suunnitelmia ryhdytään laatimaan yhteistyössä käyttäen apuna UNESCON maailmanperintökeskuksen ja IUCN:n julkaisemia hallinnon kehittämistyökaluja (EOH - Enhancing Our Heritage toolkit, World Heritage Papers 23).

EOH-työkalupakki muodostuu kahdestatoista lomakkeesta työskentely- ja täyttöohjeineen. Työ eteni sarjana ”hoitosuunnitelmakouluksi” kutsuttuja työpajoja, joissa kukin kohde esitteli vuorollaan pari valmiiksi täytettyä lomaketta, ja läsnä olleilla oli mahdollisuus kommentoida ja soveltaa asiat omaan kohteensa ympäristöön. EOH-työkalut on alun perin suunniteltu käytettäväksi luonnonperintökohteiden hoidon laadun arviointiin. Hoitosuunnitelmakoulussa testattiin lomakkeiden soveltuvuutta kulttuuriperintökohteiden hoitosuunnitelmien laatimisessa. Työkalupakin kehittämistyössä mukana ollut Sue Stolton (Equilibrium Research, UK) ohjasi työkalupaketin käyttöön sekä osallistui työskentelyyn. Työkalujen soveltuvuudesta kulttuurikohteisiin saatiin hyviä kokemuksia. Suomessa tehty kokeilu on herättänyt kiinnostusta muualla maailmassa, ja siitä uutisoitiin maailmanperintökeskuksen kotisivuilla.

Työmetodi johdattaa loogisen reitin edetä vaiheittain ainutlaatuisen yleismaailmallisen arvon (Outstanding Universal Value) määrittelystä, uhkien tunnistamisen, toimenpiteiden suunnittelun, resurssien varaamisen, osallisten aktivoimisen, hoidon organisoimisen, indikaattoreiden määrittelyn ja tulosten sekä vaikutusten seurannan käynnistämisen kautta valmiiseen hoitosuunnitelmaan. Työn aikana täytetyt EOH-lomakkeet ovat hyödyllisiä myös kausiraportoinnissa (Periodic Reporting).

Hoitosuunnitelmakoulun sivutuotteena syntyi englanninkielisten lomakkeiden käännös suomeksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön tuella ICOMOS ry teetti lomakkeiden käännösten tarkistuksen ja lomakkeiden käyttöön liittyvien ohjeiden käännöstyön ja julkaisun toimitus- ja taittotyön. Laajempia ohjeita kaipaavan kannattaa tutustua alkuperäiseen lyhentämättömään julkaisuun.

Heikki Lahdenmäki
Restaurointijohtaja
Suomenlinnan hoitokunta

Sisällys

1. Arvioinnin suorittaminen	7
2. Enhancing our Heritage –välineistö	13
Työkalu 1: Kohteen arvojen ja hoito- ja tavoitteiden tunnistaminen	14
Työkalu 2: Uhkien tunnistaminen	18
Työkalu 3: Suhteet osallisiin	21
Työkalu 4: Kansallisen toimintakentän arvio	26
Työkalu 5: Hoito- ja käyttösuunnittelun arviointi	28
Työkalu 6: Kohteen aluekokonaisuuden arviointi	35
Työkalu 7: Hoito- ja käyttötarpeiden ja panostuksen arviointi	40
Työkalu 8: Hallinto- ja hoitoprosessien arviointi	44
Työkalu 9: Hoito- ja käyttösuunnitelman toteutumisen arviointi	54
Työkalu 10: Työn/Kohteen tuotosindikaattorit	56
Työkalu 11: Kohteen hoidon tulosten arviointi: Arvojen suojelu ja tavoitteiden saavuttaminen	59
Työkalu 12: Kohteen hoidon tehokkuuden arvioinnin tulokset	66

1. Arvioinnin suorittaminen

1. Arvioinnin suorittaminen

Tämä luku esittää maailmanperintökohteen (tai muun suojellun alueen) hoidon tehokkuuden arvioinnin pääpiirteitä Enhancing our Heritage -prosessia soveltamalla. Tarkoitusta varten tarjotaan 12 työkalua, joilla voidaan arvioida kohteen hoidon tehokkuutta ja jotka yhdessä kertovat, kuinka hyvin kohdetta hallinnoidaan ja kuinka se saavuttaa päämääränsä. Työkaluilla voidaan täydentää aikaisempia arviointoja tai kehittää uusi arviointijärjestelmä. Ne keskittyvät ko. maailmanperintökohteen keskeisiin arvoihin, tunnistavat sopivat hoitotavoitteet ja arvioivat hoidon tehokkuutta.

Työkalu 1: Kohteen arvojen ja hoito- ja käyttötavoitteiden tunnistaminen

Tällä työkalulla tunnistetaan ja luetellaan kohteen keskeiset arvot ja niihin liittyvät hoito- ja käyttöpäämäärät. Nämä auttavat yhdessä päättämään, mitä pitäisi tarkkailla ja analysoida arvioinnin yhteydessä.

Työkalu 2: Uhkien tunnistaminen

Tämä työkalu auttaa kohteen hallinnosta vastaavia henkilöitä jäsentämään siihen kohdistuvien uhkien laatua ja tasoa, raportoimaan niistä ja käsittelemään niihin liittyviä toimenpiteitä.

Työkalu 3: Suhteet osallisiin

Tunnistaa osalliset ja niiden suhteet kohteeseen.

Työkalu 4: Kansallinen toimintakenttä

Kohdetta koskevien kansallisten ja kansainvälisten toimintalinjausten, lainsäädännön ja julkisen vallan toimenpiteiden vaikutusten ymmärtäminen.

Työkalu 5: Hoidon ja käytön suunnittelun arviointi

Arvioi kohteen pääasiallisen hoito- ja käyttösuunnitelman riittävyyttä.

Työkalu 6: Alueen muodon ja kokoonpanon arviointi

Arvioi kohteen suunnittelua ja selvittää, kuinka sen koko, sijainti ja rajat vaikuttavat johdon kykyyn pitää yllä kohteen arvoja.

Työkalu 7: Kohteen hoidon ja käytön tarpeiden ja panostuksen arviointi

Arvioi kohteen nykyistä henkilöstöä suhteessa henkilöstön tarpeeseen ja nykyistä budjettia suhteessa ihannebudjettiin.

Työkalu 8: Hoidon ja käytön prosessien arviointi

Tunnistaa hoito- ja käyttöprosessien parhaat menettelytavat ja halutut standardit ja arvioi nykyistä toimintaa niiden suhteen.

Työkalu 9: Hoito- ja käyttösuunnitelman toteutumisen arviointi

Kuvaa hoito- ja käyttösuunnitelman (tai muun keskeisen suunnitteluasiakirjan) toteuttamisen edistymistä sekä yleisesti että eri osa-alueittensa suhteen.

Työkalu 10: Töiden/Kohteen tuotosten indikaattorit

Arvioi vuotuisten ohjelmallisten päämäärien ja muiden tuotosindikaattorien saavuttamista.

Työkalu 11: Hoidon ja käytön tulosten arviointi

Tämä työkalu vastaa keskeiseen kysymykseen, saavuttaako kohde asetetun päämääränsä ekologisen integriteetin, eläimistön, kulttuuriarvojen, kulttuurimaisemien ym. ylläpitämisessä.

Työkalu 12: Kohteen hoidon ja käytön tehokkuuden arvioinnin tulosten yhteenvedo

Yhteenveto tuloksista, jonka avulla voidaan priorisoida vaadittuja hoitotoimenpiteitä.

Kenelle arviointityökalut on tarkoitettu?

Nämä arviointivälineet on tarkoitettu niille, jotka ovat vastuussa maailmanperintökohteiden (erityisesti luontokohteiden) hoidosta, mukaan lukien sellaisten virastojen henkilökunta, joka vastaa useasta kohteesta. Työkalujen tarkoituksena on tarjota sekä taustatietoa että välineitä kohteiden hoidon arviointia varten. Ne on myös suunniteltu kansalaisjärjestöjen ja lahjoittajatahojen henkilökunnalle, jotka saattavat olla yhteistyössä kohteiden johtajien kanssa tai avustavat tai kehottavat näitä heitä kehittämään tehokkaampia seuranta- ja arviointijärjestelmiä.

Vaikka arviointityökalut on suunniteltu erityisesti maailmanperinnön luontokohteita varten, arvioinnin periaatteita, lähestymistapoja ja työkaluja voidaan soveltaa vähäisin muutoksin muihinkin suojeltuihin alueisiin.

Arviointityökalujen käyttö

Työkalujen suhteen on huomioitava:

- Arviointityökalut ovat luonteeltaan yleisiä ja niitä voidaan soveltaa paikallisiin tilanteisiin. Tilanteisiin soveltumattomat kohdat on jätettävä pois. Eri indikaattoreita ehdotetaan arviointia varten, mutta kohteita kehoitetaan kehittämään soveltuvilta osiltaan omiaan. Tehtävän laajuus ja yksityiskohdat vaihtelevat käytettävissä olevien varojen ja ajan mukaan.
- Arviointivälineet tulisi valita täydentämään nykyisiä seuranta- ja arviointijärjestelmiä sen sijaan, että kopioidaan järjestelmiä, jotka vastaavat nykyisiä arviointitarpeita.
- Työkalun käytön ei tarvitse olla erillinen toimenpide. Monissa tapauksissa useampi lomake voidaan täyttää yhden työpäijajakson aikana.
- Lomakkeen tulisi sisältää kvalitatiivista ja kuvailevaa tietoa, jonka avulla uusi henkilöstö voi ymmärtää, kuinka arviointi suoritettiin.
- Arvioijia koskevat tiedot ovat tärkeitä, jotta voidaan kirjata, ketkä ovat osallistuneet ja koska arviointi suoritettiin. Tämä helpottaa arvioinnin seuranta- ja on avuksi vastaisena referenssinä.

- Kaikissa arviointityökaluissa on tilaa lisäselostuksille. Tätä tulisi käyttää kommenttien sekä arvioinnin syiden ja lähteiden esittämiseen. Lisäksi on tilaa analyyseille, johtopäätöksille ja vertauksille aikaisempiin arviointeihin. Näiden avulla voidaan ottaa esiin puutteita, haasteita, mahdollisuuksia, suosituksia ja seurantatoimenpiteitä.

Arvioinneista on eniten hyötyä, mikäli ne toistetaan säännöllisesti kartoittamaan muutoksia uuhin ja tunnistamaan edistystä ja parannuksia. Arviointivälit voivat vaihdella riippuen arvioitavasta hoidon alueesta. Esimerkiksi panokset ja tuotokset voidaan arvioida vuosittain (vuosikertomusten, työsuunnitelmien ja budjettien yhteydessä), kun taas kontekstia ja toiminnan seurauksia voidaan arvioida 3-5 vuoden välein tai hoito- ja käyttösuunnitelman uusimisen yhteydessä.

Kenen tulisi osallistua arviointiin?

Ihannetapauksessa kaikkien, jotka osallistuvat kohteen hoitoon, tulisi myös osallistua arviointiin, mukaan lukien keskeiset osalliset. Käytännössä osallistumisen aste kuitenkin vaihtelee kohteiden kesken. Yleiset ohjeet ovat seuraavat:

- *Perustetaan arviointia johtava työryhmä*, johon kuuluu sekä maailmanperintökohteen keskeistä henkilöstöä (esim. kohteen johtaja) ja muut hoitoon osallistuvat henkilöt.
- *Osallisten edustajat*. Perusteellista arviointiprosessia varten tarvitaan osallisten edustajia toimimaan yhteistyössä kohteen johdon kanssa kehittämään seuranta- ja arviointia sekä sopimaan siitä. Paikallisilla ihmisillä voi olla tarkkaa tietoa kohteesta mutta usein vähän sanavaltaa sen hoitamisen suhteen. Tästä huolimatta heidän mielipiteensä liittyvät läheisesti kohteen menestykseen yleisemmin. Yhteistyökumppaneiden ja paikallisten ihmisten mukanaolo voi laajentaa kohteen johdon ymmärrystä keskeisistä kysymyksistä ja lisätä paikallisten yhteisöjen tukea kohteelle.
- *Kulttuuriarvot*. maailmanperintölistan luontokohteilla on usein myös kulttuurisia ja inhimillisiä tavoitteita, joiden onnistuminen on myös arvioitava.

1. Arvioinnin suorittaminen

- *Uhkien käsittely.* Kohteisiin vaikuttavat usein ulkopuoliset paineet. Eri osallisten mukanaolo on tärkeää. Tämä koskee esimerkiksi myös niitä julkisen vallan ja teollisuuden aloja, joilla on vaikutusta kohteeseen.

Osallisten odotukset

Tässä ehdotettu prosessi edellyttää osallisten merkittävää osallistumista. Tähän kuuluu osallistuminen arvion laatimiseen, sen kommentointi ja usein myös aktiivinen rooli arviointiaineistoa tuottavassa seurannassa. Osallisten tulisi saada säännöllisesti tietoa seuraavista asioista:

- seurannan ja arvioinnin suunnitteluprosessi
- ko. ryhmien osallisuus
- mahdollisuudet osallistua arviointiin
- ongelmat, joista tiedustellaan osallisten kantaa
- osallisten esittämien mielipiteiden käyttö
- tiedottaminen arvioinnin edistymisestä ja lopullisista tuloksista
- tulosten käyttö (raportointi, soveltava hoito jne.).

On tärkeää myös huomioida mahdollisten arvioinninaikaisten ristiriitojen hallinta.

Itsearviointi vai fasilitaattorien käyttö?

Voi olla hyödyllistä käyttää ulkoisia fasilitaattoreita, jotka ovat puolueettomia ja joilla on uutta näkemystä ja arviointityöhön liittyvää asiantuntemusta. Tämä voi vähentää kohteen johdon paineita esimerkiksi silloin, kun pitää tunnistaa valtiovallan toimintalinjausten heikkouksia. Maailmanperintökohteen henkilökunnalla voi olla rajoitettu kokemus arvioinnista ja vähän aikaa osallistua. Toisaalta ulkoisilla fasilitaattoreilla tai vapaaehtoisilla voi olla rajoitettua tietoa kohteesta ja henkilökunta saattaa suhtautua kielteisesti heihin.

Käyttämällä arviointiin ainoastaan hoitoon suoraan osallistuvia henkilöitä, ts. itsearvioinnin suorittaminen, on edullisempaa, mutta tulokset saattavat olla vähemmän uskottavia erityisesti

kiistanalaisten kysymysten osalta. Itsearvioinnin etuna on kuitenkin (erityisesti hoito- ja käyttösuunnitelmaan sisällytettynä) sen liittäminen hoidon säännölliseksi osa-alueeksi, mikä varmistaa, että henkilökunta pohtii omia suorituksiaan. Tällaisia arvioita voidaan soveltaa helpommin itse kohteessa kuin ulkoisesti suoritettut arviot. Yhtenä vaihtoehtona on suorittaa kohteen hoidon eräiden osa-alueiden säännöllisiä ”sisäisiä” arviointeja, joihin ulkoiset fasilitaattorit myös osallistuvat, ehkä kolmen–viiden vuoden välein.

Arviointiprosessin kehittäminen

Ennen arvioinnin aloittamista on tarpeen kehittää prosessia varten suunnitelma tai viitetermistö (terms of reference – TOR), joka ilmaisee selkeästi:

- arvioinnin tason ja tavoitteet
- osallistujat (mukaan lukien työryhmien johtajat, maailmanperintöhenkilökunta ja osalliset)
- osallistujien velvollisuudet
- aikataulut
- loppuraportin rakenteen
- tulosten välittämisen mekanismit
- mekanismit, joilla tulokset liitetään kohteen hoitoon
- asiaankuuluvan informaation arkistoinnin.

Oikeiden työkalujen valinta

Kun viitetermistö on määritelty, tässä mainitut arviointivälineet tulisi arvioida ja valita. Kohteet voivat valita kaikki välineet tai ainoastaan ne, jotka täydentävät olemassa olevaa seurantaa ja arviointia. Lisäksi tulee keskustella työkalujen sovittamisen tarpeesta ja siitä, kuinka tämä voidaan tehdä.

Arviointiin kuuluvat tehtävät

Arviointiin kuuluu todennäköisesti kolme tehtävää kutakin työkalua varten, vaikka nämä voidaan yleensä koota yhdeksi koordinoituksi arviointiprosessiksi.

- *Aineiston keruu:* asiaan kuuluvan informaation esille ottaminen seurantaraporteista, tutkimushankkeista, julkaisuartikkeleista, hoito- ja käyttösuunnitelmista, biologisista selvityksistä, kirjatusta havainnoista, toimintasuunnitelmista, vierailijatiedoista ja osallisten haastatteluista. Moniin työkaluihin kuuluu tila käytetyn aineiston tarkempaa selostamista varten, jotta aineiston vahvuudet ja heikkoudet voidaan todeta.
- *Työpaja/t tai kokouksia lomakkeiden laatimista ja vahvistamista varten.* Työpajoja voidaan pitää arviointiprosessin varhaisessa vaiheessa aineiston keruuta varten, sen vertaamiseksi johdon, henkilökunnan ja muiden osallisten tietoihin ja kokemuksiin sekä lomakkeiden luonnosversioiden laatimiseksi. Arvioinnin loppuvaiheessa pidetyissä työpajoissa voidaan käsitellä ja tarkistaa lomakkeiden tai raporttien luonnoksia. Alustavien arvioiden kääntäminen paikallisille kielille saattaa olla tarpeen.
- *Tulosten laatiminen ja välittäminen.* Tulokset voidaan esittää useilla eri tavoilla, mm. suullisina tai kirjoitettuna raporteina. Lomakkeiden lisäksi tuli laatia yhteenveto, jossa kuvataan prosessia ja sen keskeisiä kysymyksiä. Jokaisen suosituksen osalta tulisi mainita vastuullinen virasto, hallinnollinen osasto tai henkilö. Tulokset on välitettävä eteenpäin ja, mikäli tarpeen, käännettävä paikallisille kielille. Raportin osia voidaan kohdistaa erityisille ryhmille (esim. paikallisille maanviljelijöille tai matkailuyrittäjille).

Arvioinnin päävaiheet

Arvioinnin päävaiheet on esitetty yhteenvetona seuraavassa.

1. Kokoa nykyiset asiaan kuuluvat tiedot.
2. Ryhdy nopeisiin ja edullisiin toimiin, joita arviointi saattaa edellyttää, kuten hoito- ja käyttöstandardeista sopimiseen, mikäli näitä ei ole, tai uhkien analysointiin.
3. Tunnista aukkoja seurannassa ja aineistossa, jotka edellyttävät laajempia ja kalliimpia toimia, kuten pitkän jakson seurantaohjelmia.
4. Sovella kohdissa 1 ja 2 sekä kokouksissa ja konsultaatioissa hankittuja tietoja. Laadi ja analysoi lomakkeita.
5. Sovella ja kehitä hoitoa ja käyttöä arvioinnin tulosten mukaisesti.

Jos kohteella ei ole sopivia seurantamenettelyjä kaikille lomakkeissa mainituille asioille, arviointi on väistämättä epätäydellinen. Se voi kuitenkin tarjota hyödyllistä hoitoon liittyvää tietoa. Seurantajärjestelmien kehittyessä myöhemmät arviot voivat perustua parempaan aineistoon.

Vertailusta ja pisteytyksestä

Tässä esitetyt arviointivälineet on suunniteltu yhden kohteen kehityksen seuraamiseen eri kohteiden vertailun sijasta. Tästä johtuen tehokkuudelle ei anneta mitään yleistä pistelukua, vaikka jotkut arviointivälineet soveltavat luokituksia arvioinnin apuna.

Arviointitulosten analysointi ja soveltaminen

Arvioinnin tietoja voidaan soveltaa kolmella tavalla:

1. *Johtajien toimesta heidän omien suoritustensa parantamiseksi sopeutuvan hoidon puitteissa* (käyttämällä aikaisempaa toimintaa koskevia tietoja vastaisen hoidon ja käytön parantamiseksi). Muutokset voivat vaihdella nykyisen hoidon vähäisistä säädöistä laajempiin muutoksiin, joissa arviointi voi tukea rahoitushakemuksia tai osaltaan perustella budjetin uudelleen suuntaamista. Kohteen hoidon käytäntöjen muutokset voidaan puolestaan syöttää uusiin arviointeihin esimerkiksi uusimalla indikaattoreita uusien hoito- ja käyttöpainotusten mukaisesti.
2. *Tietojen aukkojen täydentäminen parantamalla seuranta- ja arviointia.* Mikäli arviointia ei ole suoritettu aikaisemmin, ensimmäisen arvioinnin tiedot voivat olla lähtötietoina tarkkailua varten. Mikäli arvioinnin rahoitus on järjestetty, pitempiaikainen tarkkailu on mahdollista erityisesti tilanteissa, joissa arvioinnit ovat osoittaneet aukkoja tiedoissa.
3. *Maailmanperintölistan luontokohteiden tilan raportointi.* Tämä on kohteiden johdon keskeinen tehtävä. Raportointivaatimusten täyttäminen on paljon yksinkertaisempia, jos luotettavia tarkkailu ja arviointituloksia on saatavissa.

1. Arvioinnin suorittaminen

Arviointiprosessin ja -tulosten kirjaaminen

Arviointiprosessissa kerätään paljon tietoja. Ne tulisi arkistoida kohteessa yhdessä arvioinnin tulosten ja prosessia koskevien muistiinpanojen kanssa. Tiedot ja arkistoaineisto ovat arvokkaita resursseja erityisesti henkilökunnan vaihtuessa.

2. Enhancing our Heritage - välineistö

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Suurin osa tästä käsikirjasta esittelee Enhancing our Heritage – välineistöä. Kukin kahdestatoista työkalusta selostetaan yksityiskohtaisesti ja niihin liittyvät johdantotekstit tarjoavat taustatietoja, käsittelevät ko. työkalun tarkoitusta ja antaa neuvoja mahdollisesti tarvittavan informaation luonteesta. Kuhunkin työkaluun kuuluu yksi tai useampi lomake, jotka ovat ohessa työvaiheittaisine ohjeineen.

Arviointivälineiden englanninkieliset sähköiset versiot ovat saatavissa maailmanperintö-nettisivuilta: <http://whc.unesco.org/en/eoh> tai CD-levyllä Unescon Maailmanperintökeskuksesta. Muunkieliset versiot (aluksi ranskaksi ja espanjaksi) ovat jatkossa saatavissa maailmanperintönettisivuilta.

Esimerkkejä Enhancing our Heritage –projektin koekäytössä laadituista arvioinneista on nähtävissä nettiosoitossa <http://whc>.

Työkalu 1: Kohteen arvojen ja hoito- ja tavoitteiden tunnistaminen

Tällä arviointivälineellä tunnistetaan ja luetteloidaan kohteen keskeiset arvot ja niihin liittyvät hoito- ja käyttötavoitteet. Nämä tarjoavat yhdessä perustan arviointiprosessin aikana tarkkailtaville ja analysoitaville asioille.

Hoidon ja käytön tehokkuuden arvioinnin ensimmäinen vaihe on dokumentoida kohteen keskeiset arvot. Näiden arvojen ylläpitäminen tulisi olla ensisijainen tavoite ja sen tulisi heijastua kohteen hoidon päämäärissä. Lomakkeet 1a ja 1b on tarkoitettu kohteen keskeisten arvojen dokumentoimiseksi ja niiden suhteuttamiseksi tärkeimpiin hoito- ja käyttöpäämääriin. Tämän arvojen ja päämäärien dokumentoinnin tulisi vaikuttaa hoidon ja käytön tehokkuuden arviointiprosessiin ja erityisesti tarjota perustan tarkkailuohjelmien kehittämiseksi (Työkalu 11).

Tässä yhteydessä arvoiksi on määritelty kohteen luonnolliset, kulttuuriset tai sosioekonomiset ominaisuudet. Niihin kuuluvat erityisesti arvot, joiden perusteella kohden on liitetty Maailmanperintölistaan. Kohdetta varten laaditut Statement of Outstanding Universal Value –lausunnot ovat hyvä lähtökohta listan laatimiselle. Kohteissa, joissa biodiversiteetin säilyttäminen on tärkeää, ominaisuudet voivat olla mm.:

- Ekologiset systeemit: esim. maisemassa/mereellisessä ympäristössä yhdessä esiintyvät eliöyhteisöt, joita yhdistävät ekologiset prosessit.
- Ekologiset yhteisöt: esim. maailmanlaajuisesti uhanalaiset kasvillisuusyhteisöt.
- Lajit: esim. uhanalaiset tai vaarassa oleva lajit tai erityisen huolen aiheena olevat lajit;

lajien yhteisöt, joilla on samanlaiset suojelutarpeet

Kohteen arvojen tulisi lisäksi kuvastaa mahdollisia kulttuurisia, taloudellisia tai sosiaalisia ominaisuuksia, jotka ovat paikallisesti, kansallisesti tai maailmanlaajuisesti tärkeitä osallisille kuten:

- Valuma-alueiden ja veden laadun suojeleminen.
- Matkailun ja muun työllisyyden taloudellinen hyöty paikallisille yhteisöille.
- Alueen henkiset ja/tai kulttuuriset kohteet.
- Sosiaaliset ominaisuudet, mukaan lukien aiheettomat aspektit kuten ylpeys maailmanperintökohteesta.

Kohteen keskeisten arvojen tunnistaminen

Maailmanperintökohteissa on samanaikaisesti useita arvoja. Yleensä ei ole mahdollista ottaa jokaista huomioon erikseen kohteen hoidossa ja johtajan tämän vuoksi joutuvat kokoamaan ne joko tietoisesti tai tiedostamattaan kohteen keskeisiksi arvoiksi, joiden avulla hoitoa voidaan kohdistaa. Joissakin suunnittelun lähestymistavoissa kuten Nature Conservancy CAP-järjestelmässä (Conservation Action Planning), keskeisiä kohdearvoja kutsutaan konservointitavoitteiksi (conservation targets), koska ne ovat keskeisiä hoitotoimenpiteille.

Keskeisten kohdearvojen ymmärtäminen auttaa määrittelemään koko hallinnon tehokkuuden arviointiprosessia. Työkalu 11:ssä näitä keskeisiä arvoja käytetään valitsemaan indikaattoreita, jotka tarjoavan arvion kohteen päämäärien ylläpidon laajuudesta.

Keskeisten hoito- ja käyttötavoitteiden tunnistaminen

Monilla kohteilla voi olla jo selkeät hoito- ja käyttötavoitteet, jotka on mainittu niiden asiaan kuuluvissa hoito- ja käyttösuunnitelmissa tai muissa toimintalinjauksissa sekä kohteen hoitoa koskevassa lainsäädännössä. Tavoitteet on yleensä järjestetty hierarkkisesti hoito- ja käyttösuunnitelmissa, yleisistä päämääristä yksittäisiin toimiin. Tässä ei ole tarkoituksena mainita hoidon kaikki tavoitteet vaan korostaa keskeisiä päämääriä, jotka ovat kohteen johdon tärkeimpiä pyrkimyksiä.

Arvojen ja päämäärien erottaminen toisistaan

Tässä yhteydessä "arvot" viittaavat siihen, mikä on tärkeää itse kohteessa, kun taas "tavoitteet" ovat konkreettisia hoidon tavoitteita. Niiden tulee olla selvästi yhteydessä toisiinsa ja kullakin keskeisellä arvolla voidaan yleensä olettaa olevan siihen liittyvä päämäärä. Kohteen arvot ilmaisevat, miksi se on tärkeä ihmisille (eli mitä siitä "arvostetaan"), kun taas tavoitteet ovat spesifimpiä liittyen siihen, mitä kohteen johto haluaa toteuttaa ajan myötä (halutut hoito- ja käyttötulokset). Tavoitteet voidaan kääntää työohjelmiksi suunnitteluprosessien avulla, jotka täsmentävät strategiat ja toiminnan kohteen haluttujen päämäärien saavuttamiseksi. Arvojen ja tavoitteiden tulisi olla koko arviointijärjestelmässä muistin tukena. Kun päästään vaiheeseen, jossa tarkkailaan hoidon tuloksia, joiden tulisi osoittaa, ylläpidetäänkö kohteen keskeisiä arvoja, on erityisen tärkeää varmistaa, että kaikki keskeiset arvot kuvastuvat hoito- ja käyttötavoitteissa, jotka voidaan puolestaan kääntää indikaattoreiksi, jotka otetaan huomioon pitkäaikaisessa seurannassa (ks. Työkalu11). Vaikka arvojen ja tavoitteiden erottaminen näyttää helpolta, se johtaa usein sekaannuksiin.

Mitä tehdä, jos ei ole hoito- ja käyttötavoitteita?

Joissakin tapauksissa kohteelta saattaa puuttua hoito- ja käyttösuunnitelma tai suunnitelmassa määritellyt tavoitteet ovat epätäydellisiä tai epäselviä. Tässä esitetty välineistö ei ole metodologia hoito- ja käyttötavoitteiden kehittämistä varten, eikä sillä tulisi korvata suunnitteluprosessia. Hoito- ja käyttötavoitteiden puuttuminen, epäsel-

vyys tai riittämättömyys osoittaa tarvetta kehittää tai parantaa kohteen hoito- ja käyttösuunnitelmaa – ja hoitotavoitteiden tulisi syntyä luonnollisesti tästä prosessista. Esimerkiksi Sangayn kansallispuistossa Ecuadorissa ensimmäinen hoidon arvio, joka suoritettiin tällä välineistöllä, tunnisti tarpeen uusien hoito- ja käyttösuunnitelma, jotta tavoitteet kuvastaisivat paremmin kohteen arvoja ja sen hoidon haasteita. Sopiminen keskeisistä tavoitteista on kohteen suunnittelun ja hoidon kulmakivi, eikä asia, joka on vain hoidettava kiireesti arvioinnin alussa.

Lomakkeiden 1a ja 1b täyttäminen

Työkalu 1 on tarkoitettu tunnistamaan maailmanperintökohteen tärkeimpiä piirteitä suhteessa arvoihin, joita se pyrkii ylläpitämään. Nämä tulisi pitää mielessä koko arviointiprosessin ajan. Ehkä tärkeintä on, että näiden arvojen tilan ja tavoitteiden saavuttaminen voidaan arvioida niillä välineillä, jotka on ehdotettu tulosten seurantaan käsittelevässä kohdassa (Työkalu 11).

Lomake 1a: Kohteen keskeisten arvojen ja tavoitteiden tunnistaminen

1. Kaavakkeessa keskitytään ensin tunnistamaan kohteen keskeiset arvot (sarake 2), jotka on järjestetty sarakkeen 1 alaotsikoiden mukaisesti. Näitä voidaan valita pidemmästä ja yksityiskohtaisemmasta listasta. Keskeisiä arvoja ovat kohteeseen liittyvät maailmanperintöarvot, jotka löytyvät ko. kohteeksi nimittämisasiakirjasta tai yleismaailmallisesti merkittävää arvoa koskevasta lausunnosta. Muita kohteeseen liittyviä arvoja löytyy sen hoito- ja käyttösuunnitelmista tai ne ovat johdettavissa tutkimuskirjallisuudesta, eläimistö- ja kasvillisuusinventoinneista, kasvillisuuden kartoituksista, paikallisten yhteisöjen kanssa käydyistä neuvotteluista sekä muista raporteista ja haastatteluaineistoista.
2. Seuraavassa sarakkeessa todetaan, mitkä em. arvoista ovat myös Maailmanperintöarvoja (sarake 3) ja siten erityisen merkittäviä arvion kannalta. Nämä ovat myös ne arvot, joista raportoidaan maailmanperinnön säännöissä raportointijaksoissa (World Heritage Periodic Reporting). Jos tietty arvo vastaa jotain sovitusta maailmanperintöarvoista, tähän sarakkeeseen tulisi myös kirjata asiaan liittyvä Unescon maailmanperintökriteeri (i – xi uusitun maailmanperintökriteerinumer-

2. Enhancing our Heritage -välineistö

- roinnin mukaan), jonka perusteella kohdetta on alun perin ehdotettu maailmanperintölis-
talle (mainittu nimeämisasiakirjassa). Kaikki
luetellut maailmanperintöarvot tulisi kirjata
lomakkeeseen.
3. Neljännessä sarakkeessa mainitaan tietoläh-
teet, joiden perusteella ko. arvot on määritel-
ty, mukaan lukien dokumentaatio ja/tai työpa-
jat, joissa on keskusteltu kohteen arvoista.
4. Tilaa arvion kuvailevalle analyysille, mainin-
noille mahdollisista muutoksista edellisen ar-
vion jälkeen, tietojen aukkojen ja haasteiden
tunnistaminen ja seurantatoimien mainitse-
minen.

Lomake 1a: Kohteen keskeisten arvojen ja tavoitteiden tunnistaminen			
Arvojen ryhmittely	Kohteen keskeiset arvot	Onko kyseessä maailman- perintöarvo?	Arvojen määrittelyssä käy- tetyt tietolähteet
Kohteen arvot voidaan ryhmitellä alempana esitetyllä tavalla. Joitakin arviointoja voi suorittaa näiden ryhmittelyjen avulla.	Luettele kohteen keskeiset arvot. Maailmanperintökoh- teilla on useita erityisiä arvoja, joita ei voida hallinnoida/ hoitaa erikseen. Ryhmittele arvot muutaman keskeisen arvon suhteen, joiden avulla kohteen hoitoa voidaan suun- nata (ks. ohjeissa selostetut esimerkit).	Tässä kohdassa mainitaan, onko kyseinen arvo myös virallisesti tunnistettu maail- manperintökohteen nimeä- misasiakirjassa ja liittyykö se ko. maailmanperintökriteeriin. Maailmanperintökohteeksi ni- meämisen perustana olevas- sa World Heritage Operational Guidelines -ohjeistossa on 10 kriteeriä. Maailmanperin- tökohteet nimetään yhden tai useamman em. kriteerin perusteella.	Luettele kaikki tietolähteet kuten viralliset ilmoitukset ja raportit, maailmanperintö- kohteeksi nimeämisasiakirja, kohteen hoito- ja käyttösuun- nitelma, tutkimusraportit jne., joiden perusteella keskeiset arvot määriteltä.
Biodiversiteettiarvot			
Muut luonnonarvot			
Kulttuuriset arvot			
Taloudelliset arvot			
Koulutukselliset/sivistyksel- liset arvot			
Muut yhteiskunnalliset arvot			
Analyysi ja johtopäätökset			
Vertailut aikaisempiin arviointeihin			
Puutteet ja haasteet			
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet			

Lomake 1b: Kohteen hallinnon ja hoidon tavoitteet ja niiden suhde kohteen arvioihin – dokumentointi

1. Kaikki keskeiset hoito- ja käyttötavoitteet luetaan ensin (sarake 2) käyttäen erityisesti kohteen johtosuunnitelmaa ja muita asiaankuuluvia asiakirjoja. Tavoitteet vuorostaan järjestetään sarakkeen 1 eri alaotsikoiden alle.
2. Mahdollisuuksien mukaan nämä tavoitteet liitetään määrättyihin arvoihin, jotka on saatava lomakkeesta 1 (sarake 3). Kuhunkin johtotavoitteeseen voi liittyä enemmän kuin yksi arvo ja päinvastoin

3. Eri tavoitteiden lähteet mainitaan sarakkeessa 4 (esim. johtosuunnitelmat ja vuotuiset työsuunnitelmat).
4. Tilaa arvioita kuvailevalle analyysille, maininnoille mahdollisista muutoksesta edellisen arvioinnin jälkeen, tiedon aukkojen ja haasteiden tunnistamiselle sekä seurantatoimille.

Kun kohteen arvoja ja hoito- ja käyttötavoitteita koskevien lomakkeiden luonnokset on laadittu, asiantuntijoiden ja osallisten edustajien tulisi tarkastaa ja varmentaa ne. Lomaketta voidaan hioa kommenttien ja palautteen perusteella esittämään lopullista listaa kohteen arvoista ja hoito- ja käyttötavoitteista.

Lomake 1 b: Kohteen hallinnon ja hoidon tavoitteet ja niiden yhteys kohteen arvoihin			
	Keskeiset tavoitteet	Keskeisiin tavoitteisiin liittyvät keskeiset arvot	Tavoitteiden määrittelyssä käytetyt tietolähteet
	Luettele keskeiset hoitotavoitteet (hoito- ja käyttösuunnitelman tai muun lähteen perusteella) ryhmiteltyinä niihin liittyvien keskeisten arvojen suhteen.	Tunnista ko. tavoitteeseen liittyvät tärkeät arvot (yhteen hoitotavoitteeseen voi liittyä useampi arvo).	Ilmoita ko. tavoitteen tietolähde (hoitosuunnitelma, työsuunnitelma jne.)
Biodiversiteettiarvot			
Muut luonnonarvot			
Kulttuuriset arvot			
Taloudelliset arvot			
Koulutukselliset/sivistykselliset arvot			
Muut yhteiskunnalliset arvot			
Analyyysi ja johtopäätökset			
Vertailut aikaisempiin arviointeihin			
Puutteet ja haasteet			
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 2: Uhkien tunnistaminen

Tämän työkalun avulla johto voi järjestää ja raportoida maailmanperintökohdetta koskevan uhan laadun ja tason muutoksia sekä hallita vastatoimia uhan suhteen.

Uhkien vähentäminen ja poistaminen on tärkeä aspekti maailmanperintökohteiden tehokkaassa hoidossa. Uhat tulisi tunnistaa johtosuunnittelun aikaisessa vaiheessa, jotta seurantaohjelmia voidaan kehittää sopivine indikaattoreineen ja jotta johto voidaan ohjata ryhtymään ensisijaisiin hoitotoimenpiteisiin.

Maailmanperintökohteilla on usein lukuisia uhkia, joilla on tyypillisesti monimutkaisia aiheuttajia ja vaikutuksia (ts. seurauksia). Seuraava työkalu auttaa ymmärtämään tilanteen monimutkaista luonnetta auttamalla kohteiden johtoa pohtimaan uhkien syiden ja seurausten suhdetta sekä suunnittelemaan ensi tilassa suoritettavia toimenpiteitä keskittymällä niihin uhkiin, jotka saattavat todennäköisimmin vaikuttaa kohteen keskeisiin arvoihin.

- *Uhkia* ovat kohteeseen liittyvät merkittävät ongelmat, kuten metsän häviämien tai koralliriutan rappeutuminen.
- *Uhkien aiheuttajia* ovat ne lukuisat syyt, miksi, edellä mainittujen esimerkkien mukaisesti, metsä häviää (esim. luvaton hakkuu ja viljelysmaan leviäminen) tai koralli rappeutuu (esim. matkailusta johtunut liikakäyttö tai ilmaston lämpeneminen).
- *Uhkien vaikutuksia* ovat niiden seurauksena syntyvät ongelmat (esim. metsissä maaperän eroosio tai metsän osien keskinäisten yhteyksien häviäminen; koralliriutoissa kalalajien häviäminen ja vaikutukset ihmisten hyvinvointiin ruoan lähteiden vähenemisen takia).

Vaikka tämä vaikuttaa aluksi suhteellisen yksinkertaiselta, lomake on osoittautunut yhdeksi vaikeimmista, joita kohteiden on täytettävä. Erityisesti "uhkien" ja "uhkien aiheuttajien" välillä oli usein sekaannuksia.

Uhkien syiden ja seurausten erottaminen on tärkeää kohteiden johdolle, koska:

- Se sallii johtajien kehittää parempia strategioita uhkien vähentämiseksi tarttumalla niiden

todellisiin syihin. Jos syitä ei voida kokonaan poistaa, voi olla mahdollista kehittää johdon interventioita, jotka auttavat vähentämään niiden vaikutuksia.

- Koska uhat voivat johtaa useampiin seurauksiin, johdon toimia voidaan priorisoida sen mukaan, mitkä ovat kohdetta koskevien vakavimpien ja lukuisimpien vaikutusten tai ongelmien syyt.

On huomattava, että tämä lomake keskittyy lähinnä suoranaisiin syihin, joihin kohteen johto voi puuttua paikan päällä, eikä taustalla oleviin syihin, kuten köyhyys, globaalin kaupan tasapaino, kansallisen lainsäädännön aukot tai puutteet jne.

Uhat voidaan myös jakaa olemassa oleviin uhkiin (joita joskus kutsutaan paineiksi) ja potentiaalisiihin uhkiin. Potentiaaliset uhat voivat toteutua, mutta eivät ole sillä hetkellä voimassa. Potentiaaliset uhat voidaan luetella ottamalla huomioon luontoon liittyvät, poliittiset, kulttuuriset, oikeudelliset ja demografiset kehityskulut kohteessa, jotka saattavat johtaa negatiivisiin vaikutuksiin. Tämän todennäköisyys on suhteutettava hoitotoimenpiteiden tarpeeseen ja ainoastaan ne, jotka ovat kaikkein todennäköisimmät, tulisi luetella. Kaikkien mahdollisten uhkien kirjaaminen saattaisi suunnata johdon toimet pois olemassa olevista ja potentiaalisista uhista, joilla on korkein prioriteetti. Potentiaalisten uhkien luetteleminen on erityisen tärkeää, kun laaditaan varasuunnitelmia (esim. hätätoimenpiteitä varten, joihin on ryhdyttävä äkillisten ja vakavien tilanteiden kuten öljyvuotojen sattuessa).

Työkalu 2:n lomake

1. Ensimmäisenä tehtävänä on tunnistaa tärkeimmät uhat, jotka vaikuttavat tai saattavat vaikuttaa arvoon/arvoihin (sarake 1). Vain ne uhat tulisi luetella, jotka aiheuttavat erityistä huolta ja saattavat vaikuttaa merkittävästi kohteen arvoihin sekä tavoitteiden saavuttamiseen. On tärkeää huomioida mahdollisesti uhanalaisten arvojen laajuus (esim. olla keskittymättä yksinomaan biodiversiteetin uhkiin vaan huomioida myös kulttuuriarvoihin tai paikallisiin ihmisyyteisiin kohdistuvat uhat).
2. Seuraavaksi uhat liitetään kohteen määrättyyn arvoon /määrättyihin arvoihin (ks. Loma-

2. Enhancing our Heritage -välineistö

- ke 1 a, mikäli tarpeen). Uhat saattavat vaikuttaa useampaan kuin yhteen arvoon (sarake 2).
3. Nämä uhat voidaan tunnistaa joko olemassa olevina tai potentiaalisina (sarake 3).
 4. Kunkin uhan tärkeimmät syyt tulisi tämän jälkeen tunnistaa (sarake 4).
 5. Uhan taso arvioidaan samoin kuin mahdolliset toimet sen vaikutusten vähentämiseksi. Lomake käsittää neljän uhan ominaisuutta, jotka muodostavat yhteenvedon sen vaikutuksista ja suoritettavista johtotoimista. Kuvailevan tekstin laatiminen kaikille näille piirteille tarjoaa monipuolisemman arvion. Arvioijat saattavat myös haluta laatia arvion suhteessa ennalta sovittuun luokitukseen, mikä helpottaa vastaisten arvioiden vertailuja. Seuraavassa on ehdotettu luokituksia uhkien vaikutusten laajuuden ja vakavuuden sekä toimenpiteiden kiireellisyyden suhteen. Nämä kaikki voidaan sovittaa kohteen tarpeisiin. Kukin neljästä vaiheesta on selostettu seuraavassa.
 6. *Laajuus*: Uhan sen hetkisen tai todennäköisen vaikutuksen laajuus arvoon arvioidaan (sarake 5). Biologisten arvojen osalta tämä voidaan mitata esimerkiksi osuutena elinympäristöstä, johon vaikutus kohdistuu tai vastaava lajipopulaatioiden osuus. Sosiaalisten arvojen osalta se voi olla yhteisöjen ryhmien tai jäsenten määrä, joihin vaikutus kohdistuu. Mikäli laajuus on luokiteltava numeerisesti, seuraava neliosaista asteikkoa voidaan käyttää: Vähäinen (enintään 10% arvosta uhattuna); Keskitaso (11–25% arvosta uhattuna); Korkea (26–75% arvosta uhattuna); Erittäin korkea (76–100% arvosta uhattuna).
 7. *Vakavuus*: Seuraavaksi arvioidaan uhan vaikutusten vakavuus (sarake 6). Esimerkiksi tuhoaako uhka vaikutuksenalaisella alueella kokoelinympäristön (tai elinympäristöt) vai saako se aikaan vain vähäisiä muutoksia? Kulttuuriarvoihin liittyen, tuhoaako uhka lajeja tai kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita tai vaarantaako se paikallisia elinkeinoja? Tässä voidaan soveltaa neliosaista luokitusta: Alhainen (uhalla on vain vähäinen tai tuskin havaittava vaikutus arvoon alueella); Keskitaso (uhalla on havaittava vaikutus kyseisellä alueella, mutta vahinkoja ei pidetä merkittävänä.); Korkea (uhka todennäköisesti johtaa alueella arvon menetykseen lähitulevaisuudessa, mikäli se jatkuu nykyisellä tasollaan).
 8. *Toimenpiteet*: Uhan suhteen suunnitellut tai jo toteutetut toimenpiteet myös listataan (sarake 7). Toimenpiteet voivat olla tarkoitettu joko poistamaan uhan seurauksia tai hallitsemaan niitä.
 9. *Toimenpiteiden kiireellisyys*: Uhan välittömyyden aste (sarake 8). Esimerkiksi, ovatko uhan vaikutukset peruuttamattomia, mikäli uhkaan ei puututa pikaisesti? Mikäli luokitusta tarvitaan, voidaan käyttää seuraavaa nelikohtaista asteikkoa: Alhainen (johdon kiireellisiä toimenpiteitä ei tarvita ja jos toimenpiteisiin ei ryhdytä, uhka ei lisäännä olennaisesti keskipitkällä aikavälillä); Keskitaso (johdon kiireellisiä toimenpiteitä ei tarvita, mutta jos toimenpiteisiin ei ryhdytä, tilanne huononee keskipitkällä aikavälillä); Korkea (toimenpiteisiin on ryhdyttävä mahdollisimman pian, tai muuten uhan vaikutukset lisääntyvät lyhyellä aikavälillä); Erittäin korkea (välittömiä toimenpiteitä tarvitaan, jota uhka ei johtaisi vakavaan pitkäaikaiseen tai peruuttamattomaan vahinkoon arvon osalta).
 10. *Aineiston lähde*: Lopuksi sarakkeeseen 9 on merkittävä, onko arvion tehnyt asiantuntijoiden työpaja tai perustuuko se havaintojen tai tutkimuksen tuloksiin.
 11. Lomakkeen lopussa on tilaa kommenteille/selityksille sekä kertailuille aikaisempiin arvoihin. Lisäksi on tilaa analyyseille ja johtopäätöksille, puuttuville tiedoille sekä haasteille, mahdollisuuksille, suosituksille ja ehdotetuille jatkotoimenpiteille.

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Lomake 2: Uhkien tunnistaminen								
Luettele uhat	Luettele uhanalaiset arvot	Ajankoh- tainen tai mahdolli- nen uhka	Tunnista keskeiset uhan syyt	Uhan vaikutus		Kohteen johdon toimen- piteet		Tiedon lähteet
				Laajuus	Vakavuus	Toiminta	Toiminnan kiireellisyy- den aste	
Luettele kaikki kes- keiset uhat	Luettele mahdolliset kohdearvot, joihin kysei- nen uhka kohdistuu	Erittele ny- kyiset uhat ja tunnetut mahdolliset uhat, jotka eivät ole vielä toteu- tuneet.	Luettele toi- min- nat, jotka aiheuttavat tai lisäävät uhkaa. Kul- lakin uhalla on vähin- tään yksi syy – tai sillä voi olla useampia.	Kuvaile vaikutuksen laajuut- ta, esim. pinta-ala, elinympäris- tön tyyppi, kulttuuri- nen arvo asteikolla vähäinen, keskimää- räinen, suuri tai erittäin suuri.	Kuvai- le uhan vaikutuksen vakavuutta asteikolla vähäinen, keskimää- räinen, merkittävä tai erittäin merkittävä.	Kuvaile uhan suh- teen suun- niteltuja tai toteutettuja toimia.	Arvioi tarvit- tavien toi- menpiteiden kiireellisyys asteikolla vähäinen, keskimää- räinen, korkea tai erittäin korkea.	Mainitse, perustuuko arvio asian- tuntijoiden neuvot- teluun / työpajaan, seurantaan jne.
Kommentit/ selitykset								
Analyysi ja johtopää- tökset								
Vertailut aikaisempiin arviointeihin								
Puutteet ja haasteet								
Mahdollisuudet, suosi- tukset ja seurantatoimet								

Työkalu 3: Suhteet osallisiin

Tällä työkalulla määritellään osalliset ja niiden suhde kohteeseen.

Kohteen tehokkaaseen hoitoon yleensä kuuluvat yhteydet eri osallisiin, jotka vaikuttavat (sekä myönteisesti että kielteisesti) kohteen arvoihin ja jotka saattavat olla riippuvaisia kohteen resursseista. Tämä edellyttää muidenkin kuin johtajien osallistumista arviointiprosesseihin lämperspektiivien saamiseksi maailmanperintökohteesta ja sen hoidosta. Paikalliset yhteisöt ovat tässä suhteessa erittäin tärkeitä osallisia. Seuraavat tiedot tulisi kerätä asiaan kuuluvien osallisten määrittämiseksi ja jotta niiden suhde kohteeseen voidaan asettaa kontekstiinsa:

- Ketkä ovat osallisia?
- Mikä on osallisten suhde kohteeseen ja sen arvoihin?
- Mikä on näiden ryhmien osallistumisen aste?

lhannetapauksessa osalliset osallistuvat kohteen hoitoon ja arviointiin enemmän kuin pelkän konsultoinnin tasolla. Työpajamuotoinen työskentely asiaan kuuluvien osallisten kanssa on suositeltavaa näiden ryhmien osuuden määrittämiseksi ja arvioimiseksi.

Lomake 3

Seuraavassa osiossa selostettu lomake on tarkoitettu osallisiin liittyvien suhteiden arvioimista varten. Joissakin kohteissa saatetaan kuitenkin haluta jakaa tämän eri kaavakkeiksi osallisille, jotka liittyvät yksittäisiin kohdearvoihin tai niiden ryhmiin (Esimeriksi osalliset, jotka toimivat kohteen kanssa määrätyn eliölajin suhteen tai kaikkien biodiversiteettikysymysten osalta).

Lomake on matriisin muodossa, jossa eri osalliset on merkitty sarakkeisiin. Kaavakkeen riveillä on aluksi kymmenen kysymyksen sarja koskien suhteita osallisiin, joihin on vastattava kirjallisesti. Tätä seuraa kaksi kysymystä, joilla arvioidaan luokituksen avulla suhteiden laatua osallisiin.

1. Ensimmäisessä vaiheessa luetaan kaikki kyseiseen maailmanperintökohteeseen liittyvät merkittävät osalliset. Luettelon tulisi sisältää osalliset:

- joilla on intressejä/yhteyksiä kohteeseen erityisesti sen keskeisten arvojen osalta
- joilla on mahdollista vuorovaikutusta kohteen johdon kanssa
- joilla on nykyistä tai potentiaalista vaikutusta kohteen hoitoon
- joihin kohteen hoito vaikuttaa.

Luetteloon saattaa kuulua esimerkiksi: paikallinen väestö (alkuperäiskansojen ja ei-alkuperäiset yhteisöt maailmanperintökohteen sisällä ja ulkopuolella), paikallinen ja valtion hallinto, asevoimat, uskonnolliset yhteisöt, kehityspankit, kansalaisjärjestöt, tutkimusorganisaatiot, kehitysviranomaiset ja teollisuus (esim. metsä- ja kaivosteollisuus, laajamittainen maatalous tai kalastus). Sekä aktiiviset osalliset (yhteistyössä kohteen johdon kanssa) että ei-aktiiviset ryhmät (ei yhteistyötä) on huomioitava. Jälkimmäiset edustavat joskus merkittäviä taloudellisia intressejä (resurssien laajamittaisia käyttäjiä kuten metsäteollisuusyhtiöt ja kalastuslaivastot tai tahoja, jotka eivät kannata kohteen suojelua eivätkä halua toimia yhteistyössä kohteen johdon kanssa).

Tästä listasta tulisi valita tärkeimmät osalliset, jotka ovat tai joiden tulisi olla kohteen johdon toimien kohteena (ryhmien lukumäärä riippuu kohteen johdon kyvystä toimia osallisten kanssa, mutta on todennäköisesti viiden ja kymmenen välillä). Nämä keskeiset osalliset merkitään sarakkeiksi lomakkeen matriisin ylälaitaan.

2. Lomakkeessa on mainittava tärkeimmät tavat, joilla kukin osalliset on vuorovaikutuksessa kohteen kanssa (sekä myönteisesti että kielteisesti), ja ryhmien suhde kohteen johtoon. Nämä tiedot on jaettu kymmeneen osa-alueeseen, joista kutakin edustaa matriisin rivi. Osa-alueet on selostettu yksityiskohteisemmin seuraavassa:

- *Keskeiset osallisiin liittyvät kysymykset:* Luetaan tärkeimmät kysymykset joko Osallisten tai kohteen johdon kannalta, jotka liittyvät kohteen ja Osallisten vuorovaikutukseen.
- *Osallisten riippuvuus kohteesta:* Selostetaan kuinka ja missä määrin osalliset on riippuvainen kohteen arvosta /arvoista ta-

2. Enhancing our Heritage -välineistö

loudellisen hyvinvointinsa tai muiden etujensa puolesta.

- *Vaikutukset – osallisten negatiiviset vaikutukset:* Kuvailaan kyseisen Osallisten mahdollisten suorien fyysisten vaikutusten luonnetta ja laajuutta, joilla on negatiivinen vaikutus kohteen arvoon/arvoihin. Esimerkiksi hyödyntääkö osalliset edelleen kohteen resursseja kuten metsiä? Näiden toimien laillisuus tai laittomuus mainitaan.
- *Vaikutukset – negatiiviset vaikutukset osallisiin:* Kuvailaan maailmanperintökohteen mahdollisia negatiivisia vaikutuksia osallisiin. Esimerkiksi johtiko kohteeksi julistaminen yhteisöjen uudelleen sijoittumiseen? Ovatko yhteisöt nyt eristettyinä perinteisiltä metsästysmailtaan?
- *Vaikutukset – osallisten positiiviset vaikutukset:* Kuvailaan kyseisen osallisten mahdollisten vaikutusten luonnetta ja laajuutta, joilla on positiivinen vaikutus kohteen arvon/arvojen tilaan ja laatuun. Esimerkiksi, kertovatko paikalliset turistiopaat kohteen valvojille ongelmista? Mahdollistaako ympäröivä maankäyttö yhteyksiä kohteeseen?
- *Vaikutukset – positiiviset vaikutukset osallisiin:* Kuvailaan kohteen mahdollisia suoria positiivisia vaikutuksia osallisiin. Esimerkiksi työllistääkö kohde paikallisia ihmisiä? Tarjoaako metsäalue suojaa valuma-alueella ja parempaa veden laatua paikallisille ihmisille? Hyötyvätkö matkailurytykset kohteen arvoista?
- *Osallisten halu/kyky osallistua:* Selostetaan Osallisten halua osallistua kohteen arvon/arvojen hoitoon ja tämän osallistumisen ehtoja.
- *Kohteen johdon osallistuttamishalu/-kyky:* Kuvaile kohteen johdon suhdetta osallistuttamiseen. Mikä on osallistuttamiskapasiteetti (mukaan lukien resurssit)? (Esimerkiksi jos kohteella on rajoitettu määrä henkilökuntaa, voi olla vaikea osallistuttaa useita osallisten ryhmiä.)
- *Poliittinen/yhteiskunnallinen vaikuttavuus:* Kuvailaan osallisten suhteellista poliittista tai kulttuurista vaikutusta kohteen arvoon/arvoihin.

- *Osallisten järjestäytyneisyys:* Kuvailaan kuinka ja missä määrin osalliset on järjestäytynyt suhteessa tehokkaaseen ja vaikuttavaan osallistumiseen kohteen hallintoon ja hoitoon. Onko olemassa määrättyjä yhteisön instituutioita, jotka mahdollistavat osallistumisen?

3. Arvion viimeiset rivit koskevat mainitun osallisten osallistumista kohteeseen. Ensimmäinen rivi on kuvailua varten; toisessa sovelletaan luokitusta. Rivit koskevat seuraavia kysymyksiä:

- *Mitä mahdollisuuksia osallisilla on antaa panoksensa kohteen hoitoon?* Kuvailaan millä tavoin ja missä laajuudessa osalliset antavat panoksensa päätöksentekoon kohteen arvon/arvojen osalta. Onko tätä koskevia muodollisia tai epämuodollisia sopimuksia?
- *Osallisten osallistumisen aste.* Kuvailaan osallisten todellista osallistumista määrättyä arvoa/määrättyjä arvoja koskevassa kohteen hallinnossa. Kysytäänkö osallisten mielipidettä säännöllisesti kyseiseen arvoon liittyvässä kohteen hoidossa? Mikäli mahdollista, mainitaan yksityiskohtia osallistumisen luonteesta ja laajuudesta. Esimerkiksi paikalliset yhteisöt saattavat olla päivittäisessä "osallistuvassa" yhteydessä kohteen metsänvartijaan, mutta tämä ei tarkoita, että he millään lailla osallistuisivat kohteen hoitoon tai että heidän mielipiteitään kuunneltaisiin.

Osalliset, niiden vaikutus ja osallistumisen aste voidaan tiivistää viimeisessä kysymyksessä käyttämällä seuraavaa yleistä luokitusta:

- Erittäin hyvä: yli 75 % suhteen eri aspekteista ovat myönteisiä.
- Hyvä: 51 –74% suhteen eri aspekteista ovat myönteisiä.
- Kohtalainen: 26 –50% suhteen eri aspekteista ovat myönteisiä
- Huono: Korkeintaan 25% suhteen eri aspekteista ovat myönteisiä.

Kohteen johto voi aluksi suorittaa luokittelun, mutta ihannetapauksessa kyseisten osallistujien tulisi arvioida sitä kohdetason työpa-

jassa, johon osallistuvat kohteen hallintoon liittyvät osalliset ja yhteistyökumppanit.

On erittäin tärkeää laatia yksityiskohtaisia kommentteja ja perusteluja luokituksille ja muille arvioissa esitetyille johtopäätöksille. Vertailuja tulisi suorittaa mahdollisten aikaisempien arvioiden kanssa tilanteen mahdollisen muuttumisen selvittämiseksi. Arvion analyysi tunnistaa alueita, joissa tarvitaan seuranta-toimia, ja se voi myös osoittaa alueita, joissa suhteet toimivat hyvin. Luokitus ilman selityksiä on merkityksetön osallisille ja henkilökunnalle, jotka eivät osallistu arviointiprosessiin.

4. Viimeisessä kohdassa taulukon lopussa on tilaa arvioita koskevalle keskustelulle ja analyysille sekä maininnoille mahdollisista tietojen aukoista ja haasteista, muutoksista edellisen arvion jälkeen ja yleisistä seuranta-toimista, mahdollisuuksista tai suosituksista.

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Lomake 3: Osalliset ja osallistaminen							
	Mainitse olennaisimmat osalliset, joilla on kiinnostus/yhteys kohteeseen	Käsiteltävät aiheet	Osalliset	Osalliset	Osalliset	Osalliset	Kommentit/Selitykset
Osallisten ymmärtäminen	Luettele tärkeimmät asiat, jotka vaikuttavat kohteeseen tai osallisiin.	Keskeiset kuhunkin osalliseen liittyvät kysymykset.					
	Kuinka ja missä määrin osalliset ovat riippuvaisia kohteen arvoista joko taloudellisista tai muista syistä?	Osallisten riippuvuussuhde kohteeseen.					
	Kuinka ja missä määrin osalliset käyttävät hyväksi kohteen aineellisia voimavaroja? Esim. kaadetaanko kohteessa vielä metsää? Kirjaa toiminnan laillisuus.	Kirjaa hyväksikäytön kielteiset vaikutukset.					
	Mitkä ovat kohteen perustamisen kielteiset vaikutukset osallisiin? Esim. joutuiko paikallinen väestö muuttamaan tai menettikö se perinteisiä metsästysmaitaan?	Kirjaa toimenpiteiden kielteiset vaikutukset osallisiin.					
	Millaisia myönteisiä vaikutuksia osallisilla on kohteeseen? Esim. raportoi- vatko paikalliset turistioppaat kohteen ylläpitäjille mahdollisista vioista ja ongelmista? Tukeeko ympäröivän alueen maankäyttö kohdetta?	Kirjaa osallisten myönteiset vaikutukset kohteeseen.					
	Mikä on osallisten välitön hyöty kohteesta? Esim. tarjoaako kohde työtilaisuuksia paikalliselle väestölle? Turvaako metsäalueen suojelu puhtaan veden saannin paikallisväestölle? Hyötyvätkö matkailualan yritykset kohteen arvoista?	Kirjaa kohteen hoidon ja käytön myönteiset vaikutukset osallisiin.					
	Kuinka valmiita osalliset ovat tukemaan kohteen perusarvoja? Millä ehdoilla?	Osallisten halukkuus/kyky sitoutua yhteistyöhön					
	Mikä on kohteen hallinnosta ja hoidosta vastaavien suhde osallisiin? Onko yhteistyöhön valmiutta?	Kohteen hallinnosta ja hoidosta vastaavien halukkuus/kyky sitoutua yhteistyöhön.					
	Mikä poliittinen tai kulttuurinen vaikutusvalta osallisilla on kohteen perusarvoihin?	Poliittinen tai sosiaalinen vaikutus					
	Kuinka ja miten vahvasti osalliset ovat järjestäytyneet vaikuttamaan kohteen hoitoon ja hallintoon. Onko olemassa yhteisö, jonka kautta osalliset voivat vaikuttaa?	Kirjaa osallisten mahdollinen yhteisö/ryhmä					

2. Enhancing our Heritage -välineistö

	Mainitse olennaisimmat osalliset, joilla on kiinnostus/yhteys kohteeseen	Käsiteltävät aiheet	Osalliset	Osalliset	Osalliset	Osalliset	Kommentit/Selitykset
Osallisten ymmärtäminen	Kuvaile miten ja missä määrin osalliset ottavat huomioon kohteen perusarvot päätöksenteossaan. Ovatko kyseessä muodolliset vai epäviralliset sopimukset?	Miten osalliset voivat osallistua kohteen hallintoon?					
	Kuvaile miten osalliset osallistuvat tiettyihin arvoihin liittyvään päätöksentekoon. Neuvotellaanko osallisten kanssa säännöllisesti? Jos mahdollista, selosta osallistumisen luonne yksityiskohtaisesti.	Osallisten osallistumisen aste.					
Yhteenveto	Yleiskuva osallistumisen tasosta edellä kirjatun perusteella.	Kuvaile osallistumisen riittävyyttä yleisesti					
Luokittelu	Erittäin hyvä: yli 75% suhteen arvioista on myönteisiä: Hyvä: 51-74% arvioista on positiivisia . Kohtalainen: 26-50% arvioista on myönteisiä. Huono: alle 25% arvioista on myönteisiä	Luokittele em. osallistumisen riittävyys asteikolla: Erittäin hyvä, Hyvä, Tyydyttävä, Heikko					
Kommentit/selitykset							
Analyysi ja johtopäätökset							
Vertailut aikaisempiin arviointeihin							
Puutteet ja haasteet							
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantoimet							

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 4: Kansallisen toimintakentän arvio

Tämän työkalun avulla voidaan kehittää näkemystä siitä, kuinka kansalliset ja kansainväliset toimintalinjaukset, lainsäädäntö ja valtiovallan toimet vaikuttavat Maailmaperintökohteeseen.

Jotta kohteen hoidon tehokkuus voidaan asettaa kontekstiinsa, on tärkeää tietää, tukeeko paikallinen ja valtion hallinto kohdetta ja missä määrin lainsäädäntö auttaa ylläpitämään maailmanperintöarvoja. Tähän liittyy myös käsitys siitä, ovatko toimintalinjaukset riittäviä ja toteutetaanko niitä käytännössä, sekä katsaus suhteisiin niihin viranomaisiin, jotka tukevat kohteen hoitoa.

Vaikka nämä ovat vaikeasti vastattavia kysymyksiä kohteiden johdolle (johtajat saattavat joutua vaikeuksiin, jos heidän katsotaan olevaan kriittisiä työnantajiaan kohtaan), on kuitenkin tärkeää yrittää kirjata nämäkin tiedot.

Lomake 4

Tähän arvioinnin osaan kuuluu seuraavansisältöinen katsaus kontekstiin, jossa kohdetta johdetaan (mukaan lukien juridinen ja poliittinen konteksti), ja hoidon nauttimaan valtiovallan ja viranomaisten tukeen:

1. Lomakkeessa suositellaan linjauksia, minkä lisäksi muita asiaan liittyviä kysymyksiä voidaan liittää riippuen olosuhteista (sarake 1).
2. Arviointi suoritetaan laatimalla katsaus kunkin linjausalueen vahvuuksista (sarake 2) ja heikkouksista (sarake 3). Alla olevan taulukon kysymykset ovat esimerkkejä aiheista, joita voi tarkastella tässä arvioinnissa, mutta eri kohteet haluavat usein liittää tai poistaa aiheita listasta. Vaikka vastaukset ovat luonteeltaan laadullisia, ne sisältävät arvokkaita taustatietoja olosuhteista, joissa kohteen johto toimii.
3. Lomakkeessa on myös tilaa kommenteille ja selityksille vahvuuksien ja heikkouksien arvioinnista (sarake 4).
4. Lomakkeen lopussa on tilaa arvioinnin analyysille ja johtopäätöksille liittyen hoidon tehokkuuteen ja mahdollisiin muutoksiin edellisen arvioinnin jälkeen. Tätä seuraa osasto, johon voidaan kirjata puutteita ja haasteita,

jotka ovat erityiset tärkeitä tässä arvioinnissa, koska yksittäisten kohteiden johtajien on vaikea vaikuttaa kovinkaan paljon kansallisiin tai edes paikallisiin linjauksiin tai lainsäädäntöön. Lopuksi kaavakkeessa on tilaa arviointiin liittyvien mahdollisuuksien, suositusten tai mahdollisten seurantatoimien kirjaamista varten.

Lomake 4: Kansalliset toimintalinjaukset				
Linjaus	Linjauksen nimi/kuvaus	Vahvuudet	Heikkoudet	Kommentit/selitykset
	Kuvaile kohteeseen suoraanaisesti liittyvät lainsäädännölliset toimet, toimintalinjaukset tai sopimukset	Selosta kuinka toimintalinjaukset tukevat kohteen arvoja/tavoitteita koskevaa hallintoa ja hoitoa	Selosta kuinka toimintalinjaukset voivat hankaloittaa kohteen arvoja/tavoitteita koskevaa hallintoa ja hoitoa	
Maailmanperintökohteita ja suojeltuja alueita koskeva lainsäädäntö				
Valtiovallan laajemmat suojelulinjaukset				
Kansainväliset suojelusopimukset				
Valtiovallan tuki maailmanperintökohteelle				
Hallintoviranomainen ja maailmanperintökohde				
Lainsäädäntö/toimintalinjaukset jotka koskevat paikallisen yhteisön osallistumista kohteen hallintoon ja hoitoon sekä hyödyntämiseen.				
Lisäkritterit				
Lisäkritterit				
Analyyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 5: Hoito- ja käyttösuunnittelun arviointi

Tällä työkalulla voidaan arvioida maailmanperintökohteen hoidon ja käytön avuksi laadittuja suunnitelmia.

Toistuvat selvitykset osoittavat, että suojellut alueet, joilla on vakioidut ajan tasalla olevat hoito- ja käyttösuunnitelmat, ovat toiminnassaan tehokkaampia kuin ne, joilla ei ole suunnitelmia tai joiden suunnitelmat ovat vanhentuneita. Tilanne on todennäköisesti sama Maailmanperintökohteissa.

Hoito- ja käyttösuunnitelmat voivat parhaimmillaan:

- antaa kohteelle selvän suunnan
- liittyy hoito- ja käyttötavoitteet kohteen arvoihin
- ohjata toimintaa ja työsuunnitelmia, joiden tarkoitus on saavuttaa näitä päämääriä
- sitouttaa osallisia mukaan työhön
- liittyä budjetteihin ja käytettäviin resursseihin
- sisältää mitattavia ja saavutettavia tavoitteita

Tämä arviointityökalu on avuksi tarkasteltaessa hoito- ja käyttösuunnitelman kehitys- ja soveltamisprosessia. Se voi korostaa suunnitelman osia, jotka toimivat hyvin, ja tarpeen vaatiessa niitä osia, jotka saattavat vaatia uusimista.

Työkalua varten on kaksi lomaketta. Kaavakkeeseen 5a kerätään tietoja kohdetta varten tehdyn suunnittelutyön laajuudesta ja tilasta. Siinä mainitaan kaikki asiaan liittyvät suunnitelmat ja niiden yksityiskohtia. Lomake 5b:ssä arvioidaan sovellettujen suunnittelujärjestelmien ja prosessien luonnetta ja riittävyyttä. Mikäli useita suunnitelmia on käytössä (esim. johtosuunnitelma, suunnitelman tulipalon varalta, rikkaruohon käsittelysuunnitelma jne.), lomake 5b:n tulisi keskittyä kohteen keskeiseen suunnitelmaan. Tämä on yleensä yleinen hoito- ja käyttösuunnitelma, mutta mikäli sellaista ei ole, hoidon ja käytön suunnittelun ensisijaisia asiakirjoja (esim. vuotuinen työsuunnitelma) tulisi käsitellä.

Lomake 5a: Kohteen johdon ja hoidon suunnittelun tietolomake

1. Ensimmäisessä vaiheessa on hyödyllistä luetella maailmanperintökohteen olemassa olevat ja ehdotetut suunnitelmat (esim. hoito- ja käyttösuunnitelma, aluesuunnitelma, erityiset suunnitelmat tulipalojen varalta, turismia varten jne.) sarakkeessa 1.
2. Tämän jälkeen kirjataan näiden suunnitelmien hyväksymistaso, joka voi vaihdella suunnitelmaluonnoksista ilman virallista hyväksyntää täysin hyväksytyihin juridisiin asiakirjoihin (sarake 2), käyttämällä lomakkeessa mainittua vakioluokitusta (tarpeen vaatiessa muunnettavissa eri maiden tilanteita vastaavaksi).
3. Suunnitelman ajankohtaisuus myös kirjataan, mm. hyväksymispäivämäärä tai, mikäli vielä luonnosasteella, luonnoksen laatimispäivämäärä (sarake 3) sekä mahdollisten viimeaikaisten tarkistusten päivämäärät (sarake 4).
4. Kaavakkeessa on tilaa kommentteille suunnitelman riittävyydestä ja ajankohtaisuudesta ja maininnoille sen mahdollisesta integroitumisesta kohteessa käytettyihin muihin vastaaviin suunnitelmiin (Sarake 5).
5. Taulukon lopussa on tilaa, jossa voi käsitellä tämän lyhyen arvioinnin johtopäätöksiä ja kirjata tiedon aukkoja, muutoksia edellisen arvioinnin jälkeen ja seuraavia toimenpiteitä.

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Lomake 5a: Kohteen johdon ja hoidon suunnittelun tietolomake				
Suunnitelman nimi	Hyväksymisen taso (L, h, p, j, luonn.)	Valmisteluvuosi tai viimeisen tarkistuk- sen ajankohta	Seuraava tarkistus- vuosi	Kommentit/selitykset
	Ks. seloste alla			Kommenttien tulisi keskittyä suunnitelman riittävyteen, ajan-kohtaisuuteen ja sen yhteensopivuuteen muiden suunnitteluvälineiden kanssa
L = Suunnitelma on lainvoimainen (hyväksytty korkeimmalla tarvittavalla tasolla). H = Suunnitelma on hyväksytty mutta ei lainvoimainen. P= Suunnitelma on hyväksytty kohteen hallinnollissa. J= Suunnitelmaa on käsitelty johtotasolla kohteen hallinnossa. Luonn. = Suunnitelma on luonnos eikä sitä ole virallisesti hyväksytty.				
Analyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

2. Enhancing our Heritage -välineistö

5b: Ensisijaisen suunnitelman riittävyyden arviointi

Toisessa vaiheessa arvioidaan kohteen ensisijaista päätöksentekiasiakirjaa. Tämä arviointi perustuu tehokkaan hoito- ja käyttösuunnittelun neljään periaatteeseen:

- Suunnitelman tulisi antaa luotettavat puitteet päätöksenteolle. Toisin sanoen, sen tulisi tarjota selkeän vision alueen kaavaillusta tulevaisuudesta perustuen kohteen keskeisiin arvoihin, joukko strategioita ja toimintoja tulevan tilan saavuttamiseksi ja selkeää opastusta kohteiden johdolle käsitellä tilaisuuksia ja mahdollisuuksia, joita ilmenee suunnitelman aikana. Sen tulisi olla perustana suunnitelman toteuttamisen seurannalle ja pyrkiä kohti kaavailtua tilannetta ja suunnittelustrategioiden sekä toimenpiteiden tarkistamiseen tarpeen mukaan.
- Suunnitelman tulisi asettaa alueen hallinnon asiaan kuuluvaan ympäristölliseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen suunnittelukontekstiinsa. Mahdollisuuksien mukaan suunnittelupäätökset tulisi integroida tähän laajempaan suunnittelun kehikseen.
- Suunnitelman sisältö tulisi formuloida riittävän ja ajan tasalla olevan tietopohjan perusteella ja sen tulisi asettaa hoitoon ja käyttöön liittyvät kysymykset laajempaan kontekstiin. Mahdollisten paikallisten ja alkuperäiskansojen yhteisöjen sekä muiden osallisryhmien tarpeet ja intressit tulisi huomioida alueelle kaavaillun tulevaisuuden suunnitelmissa.
- Suunnitelman tulisi sisältää ohjelmallisen ja priorisoidun sarjan toimintoja toteuttamista varten.

Lomake 5b koostuu 14 monivalintakysymyksestä tietojen keräämiseksi varten edellä kuvattujen neljän otsikon puitteissa. Kaavake sisältää seuraavat osiot:

1. Sarakkeessa 1 luetellaan kysymykset, joilla arvioidaan, missä määrin suunnitelma vastaa kyseisiä periaatteita.
2. Kullekin kysymykselle on neljä mahdollista vastausta (sarake 2), jotka vastaavat nelias-teista luokitusta (Erittäin hyvä, Hyvä, Kohtalainen tai Huono). Kysymyksiä ja vastauksia saatetaan joutua muuttaman vastaamaan eri kohteiden suunnittelujärjestelmien standar-

deja ja odotuksia erityisesti silloin, kun arvioidaan jotain muuta kuin hoito- ja käyttösuunnitelmaa.

3. Kysymykseen sopivin vastaus merkitään rastilla asian mukaiseen kohtaan sarakkeessa 3.
4. Pisteytyksen tai mahdollisten kommenttien selitykset lisätään sarakkeeseen 4.
5. Viimeiseen sarakkeeseen kirjataan tarvittavat johdon toimet (seuraavat vaiheet) kunkin kysymyksen tulosten (pisteytyksen) mukaisesti.
6. Taulukon lopussa olevaan viimeiseen osioon voidaan lisätä arvioinnin mahdollisia kommentteja ja analyysyjä sekä kirjata puutteita ja haasteita, mahdollisia muutoksia edellisen arvioinnin jälkeen, yleisiä seurantatoimia, mahdollisuuksia tai suosituksia.

Lomake 5b: Ensisijaisen suunnitelman riittävyyden arviointi				
Arvioitava suunnitelma:				
Aihepiiri/kysymykset	Mahdolliset vastaukset	Luokit- tus	Kommentit/ Selitykset	Mahdollisuu- det, suosituks- et ja seuran- tatoimet
Arvioitava aihe/asia	Valitse yksi neljästä vastauksesta asteikolla erittäin hyvä – huono. Kysymyksiä ja vastauksia voidaan sovittaa kohteiden erilaisiin tarpeisiin.	Rasti- ta ko. kohta	Lisää kommentit tai selitykset arvioinnin syistä.	Tässä kohdas- sa käsitellään suosituksia ja arvioinnista johtuvia toi- menpiteitä.
Päätöksenteon puitteet				
1. Selvittääkö suunnitelma selkeästi kohteen hoidon ja käytön halutut tulokset vai pelkästään toimenpiteiden määrittelyä?	Erittäin hyvä: Halutut tulokset on selostettu yksiselitteisesti.			
	Hyvä: Halutut tulokset on selostettu suhteellisen hyvin.			
	Tyydyttävä: Toivottuja tuloksia ei ole selostettu yksiselitteisesti vaan implisiittisesti tai ne ovat pääteltävissä esitetyistä suunnitelman tavoitteista.			
	Huono: Suunnitelma keskittyy enemmän toimenpiteisiin eikä selosta toivottuja tavoitteita kohteen osalta			
2. Kuvaaileeko suunnitelma kohteen toivottua tulevaisuutta tavalla, joka voisi tukea kohteen hoitoa ja käyttöä suhteessa uusiin kysymyksiin tai mahdollisuuksiin, joita saattaa ilmetä suunnitelman toteutuksen aikana?	Erittäin hyvä: Toivottu tulevaisuudenkuva on ilmaistu tavalla, joka tarjoaa selkeää ohjausta uusien kysymyksien ja mahdollisuuksien suhteen.			
	Hyvä: Toivottu tulevaisuudenkuva on ilmaistu tavalla, joka tarjoaa jonkin verran ohjausta uusien kysymyksien ja mahdollisuuksien suhteen.			
	Tyydyttävä: Toivottua tulevaisuudenkuvaa ei ole selostettu selkeästi ja se tarjoaa vain rajoitetusti ohjausta uusien uhkien ja mahdollisuuksien suhteen.			
	Huono: Suunnitelma keskittyy enemmän nykyisiin kysymyksiin eikä anna ohjeistusta uusien uhkien ja mahdollisuuksien suhteen.			
3. Mahdollistaako suunnitelma seurannan, arvioinnin ja tarkistukset toteuttamisensa aikana?	Erittäin hyvä: Suunnitelma mahdollistaa selkeän, yksiselitteisen ja asianmukaisen seuranta-, arviointi- ja tarkistusprosessin.			
	Hyvä: Suunnitelmassa on ohjeet seurantaan, arviointia ja tarkistuksia varten, mutta nämä ovat pieniltä osin epätäydellisiä, epäselviä tai tehtävään sopimattomia.			
	Tyydyttävä: Seurannan, arvioinnin ja tarkistusten tarve todetaan, mutta sitä ei käsitellä riittävän yksityiskohtaisesti.			
	Huono: Suunnitelma ei käsittele seurannan, arvioinnin ja tarkistusten tarvetta.			
Suunnittelukonteksti				
4. Tarjoaako suunnitelma riittävät ja asianmukaiset toimintalinjaukset maailmanperintökohteen hoidolle ja käytölle?	Erittäin hyvä: Kohteen vaatimat toimintalinjaukset on tunnistettu ja ne ovat riittävät. Asianmukaiset linjaukset on omaksuttu selkeine yhteyksineen kohteen toivottuun tulevaisuudenkuvaan.			
	Hyvä: Kohteen vaatimat toimintalinjaukset on tunnistettu ja ne ovat enimmäkseen riittävät ja asianmukaiset, mutta niissä on puutteita.			
	Tyydyttävä: Suunnitelmassa esitetyt toimintalinjaukset ovat monessa suhteessa riittämättömät tai epätäydelliset.			
	Huono: Suunnitelmassa ei esitetä toimintalinjauksia kohteelle/alueelle tai sen linjaukset ovat merkittävältä osin riittämättömiä tai hoitoon sopimattomia.			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Aihepiiri/kysymykset	Mahdolliset vastaukset	Luokit- tus	Kommentit/ Selitykset	Mahdollisuu- det, suosituk- set ja seuran- tatoimet
5. Sisältyykö/liittykö suunnitelma muihin merkittäviin kansallisiin, alueellisiin tai sektorikohtaisiin suunnitelmiin, jotka vaikuttavan maailmanperintökohteen hoitoon ja käyttöön?	Erittäin hyvä: Kohteeseen vaikuttavat kansalliset, alueelliset ja sektorikohtaiset suunnitelmat on tunnistettu ja suunnitelmia integroimaan tai kytkemään ne yhteen on laadittu erityiset mekanismit sekä nykytilaa että tulevaisuutta varten.			
	Hyvä: Asiaankuuluvat kansalliset, alueelliset ja sektorikohtaiset suunnitelmat on todettu ja niiden vaikutus kohteeseen on otettu huomioon, mutta integroimiseen ei ole pyritty väin vähäisessä määrin.			
	Tyydyttävä: Joitakin asiaankuuluvia kansallisia, alueellisia ja sektorikohtaisia suunnitelmia on todettu, mutta integroimiseen ei ole pyritty.			
	Huono: Kohteeseen vaikuttavia muita suunnitelmia ei ole huomioitu.			
Suunnitelman sisältö				
6. Perustuuko suunnitelma riittäviin ja asiaankuuluihin tietoihin?	Erittäin hyvä: Suunnitelman tietopohja on ajan tasalla sekä riittävän laaja ja syvä. Se vastaa suunnitelmassa käsiteltyjä keskeisiä päätöksiä, toimintalinjauksia ja kysymyksiä.			
	Hyvä: Tietopohja on riittävän laaja ja syvä, mutta mahdollisesti hiukan vanhentunut ja /tai sisältää asiaankuulumattomia tietoja (esim. laajalti kerättyjä tietoja, mutta ei niitä tietoja, jotka liittyvät suoraan suunnitelman päätöksiin, linjauksiin ja kysymyksiin).			
	Tyydyttävä: Tietopohja on vanhentunut ja/tai riittämätön laajuudeltaan ja syvyydeltään, jolloin eräitä kysymyksiä, päätöksiä tai toimintalinjauksia ei voida asettaa kontekstiinsa.			
	Huono: Erittäin vähän tietoa, joka liittyisi suunnitelman päätöksiin.			
7. Onko kohteen arvot tunnistettu suunnitelmassa ja liitetty kohteen hoidon ja käytön tavoitteisiin sekä toivottuihin tuloksiin?	Erittäin hyvä: Kohteen arvot on selvästi tunnistettu ja liitetty hyvin määriteltyihin hoito- ja käyttötavoitteisiin sekä toivottuihin tuloksiin.			
	Hyvä: Kohteen arvot on kohtuullisessa määrin tunnistettu ja liitetty kohteen hoidon ja käytön tavoitteisiin sekä toivottuihin tuloksiin.			
	Tyydyttävä: Kohteen arvoja ei ole tunnistettu selkeästi eikä liitetty hoidon ja käytön tavoitteisiin tai toivottuihin tuloksiin.			
	Huono: Kohteen arvoja ei ole tunnistettu.			
8. Käsitteleeö suunnitelma kohteen hoidon ja käytön keskeisiä kysymyksiä sen toivotun tulevaisuudenkuvan suhteen?	Erittäin hyvä: Suunnitelma tunnistaa kohteen kannalta keskeiset kysymykset ja käsittelee niitä kohteen toivottuun tulevaisuudenkuvan puitteissa (so. suunnitelma suuntautuu kysymysten sijasta tuloksiin).			
	Hyvä: Suunnitelma tunnistaa kohteen keskeiset kysymykset, mutta pyrkii käsittelemään niitä erikseen, eikä toivotun tulevaisuudenkuvan kontekstissa.			
	Tyydyttävä: Joitakin kohteen keskeisiä kysymyksiä ei käsitellä suunnitelmassa, tai niitä ei käsitellä riittävästi.			
	Huono: Suunnitelma ei käsittele monia keskeisiä kysymyksiä tai käsittelee niitä riittämättömästi.			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Aihepiiri/kysymykset	Mahdolliset vastaukset	Luokit- tus	Kommentit/ Selitykset	Mahdollisuu- det, suosituk- set ja seuran- tatoimet
9. Edustavatko suunnitelmassa määritellyt tavoitteet ja toimenpiteet riittäviä ja asianmukaisia vastauksia esillä oleviin kysymyksiin?	Erittäin hyvä: Tavoitteet ja toimenpiteet ovat kaikkien kysymysten osalta riittäviä ja asianmukaisia.			
	Hyvä: Tavoitteet ja toimenpiteet ovat useimpien kysymysten osalta riittäviä ja asianmukaisia.			
	Tyydyttävä: Tavoitteet ja toimenpiteet ovat usein riittämättömiä tai eivät ole asianmukaisia.			
	Huono: Tavoitteet ja toimenpiteet eivät puutu riittävällä tai asianmukaisella tavalla keskeisiin kysymyksiin.			
10. Ovatko maailmanperintökohteessa tai sen läheisyydessä asuvat paikalliset ja alkuperäiskansojen yhteisöt osallistuneet hoito- ja käyttösuunnitelman laatimiseen/kehittämiseen ja kohteen hoidon ja käytön suunnan määrittelymiseen?	Erittäin hyvä: Paikalliset ja alkuperäiskansojen yhteisöt kohteessa ja sen läheisyydessä ovat osallistuneet merkittävällä ja täysipainoisella tavalla hoito- ja käyttösuunnitelman laatimiseen/kehittämiseen ja maailmanperintökohteen suunnan määrittelymiseen?			
	Hyvä: Paikalliset ja alkuperäiskansojen yhteisöt kohteessa ja sen läheisyydessä ovat osallistuneet osittain hoito- ja käyttösuunnitelman laatimiseen/kehittämiseen ja maailmanperintökohteen suunnan määrittelymiseen.			
	Tyydyttävä: Paikalliset ja alkuperäiskansojen yhteisöt kohteessa ja sen läheisyydessä ovat osallistuneet vain vähäisessä määrin osittain hoito- ja käyttösuunnitelman laatimiseen/kehittämiseen ja maailmanperintökohteen suunnan määrittelymiseen.			
	Huono: Paikalliset ja alkuperäiskansojen yhteisöt kohteessa ja sen läheisyydessä eivät ole osallistuneet hoito- ja käyttösuunnitelman laatimiseen/kehittämiseen ja maailmanperintökohteen suunnan määrittelymiseen.			
11. Huomioiko suunnitelma kohteen ja sen lähialueen paikallisten ja alkuperäiskansojen yhteisöjen tarpeet ja intressit?	Erittäin hyvä: Suunnitelma tunnistaa paikallisten ja alkuperäiskansojen yhteisöjen tarpeet ja intressit ja on ottanut nämä huomioon päätöksenteossa.			
	Hyvä: Suunnitelma tunnistaa paikallisten ja alkuperäiskansojen yhteisöjen tarpeet ja intressit, mutta ei ole ilmeistä, että nämä on otettu huomioon päätöksenteossa.			
	Tyydyttävä: Paikallisten ja alkuperäiskansojen yhteisöjen tarpeet ja intressit on huomioitu rajallisesi ja ne otettu vähäisessä määrin huomioon päätöksenteossa.			
	Huono: Paikallisten ja alkuperäiskansojen yhteisöjen tarpeita ja intressejä ei ole ilmeisesti otettu millään tavoin huomioon.			
12. Ottaako suunnitelma huomioon maailmanperintökohteen muiden osallisten tarpeita tai intressejä?	Erittäin hyvä: Suunnitelma tunnistaa muiden osallisten tarpeet ja intressit ja on ottanut näitä huomioon päätöksenteossa.			
	Hyvä: Suunnitelma tunnistaa muiden osallisten tarpeet ja intressit, mutta ei ole ilmeisesti ottanut näitä huomioon päätöksenteossa.			
	Tyydyttävä: Muiden osallistujien tarpeet ja intressit on huomioitu rajoitetusti ja ne on otettu vähäisessä määrin huomioon päätöksenteossa.			
	Huono: Ilmeisesti muiden osallisten tarpeita ja intressejä ei ole otettu huomioon.			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Aihepiiri/kysymykset	Mahdolliset vastaukset	Luokit- tus	Kommentit/ Selitykset	Mahdollisuu- det, suosituk- set ja seuran- tatoimet
13. Tarjoaako suunnitelma riittäviä ohjeita maailmanperintökohteessa tarpeellisille hoito- ja käyttötoimenpiteille?	Erittäin hyvä: Suunnitelmassa määritellyt hoito- ja käyttötoimenpiteet ovat selvästi ymmärrettäviä ja tarjoavat hyödyllisen perustan toimintaa koskevien suunnitelmien kuten työohjelmien ja budjettien laatimiselle.			
	Hyvä: Suunnitelmassa määritellyt hoito- ja käyttötoimenpiteet ovat yleisesti ottaen ymmärrettäviä ja tarjoavat riittävän perustan toimintaa koskevien suunnitelmien kuten työohjelmien ja budjettien kehittämiselle.			
	Tyydyttävä: Hoito- ja käyttötoimenpiteet ovat osin epäselviä tai epätasällisia, jolloin suunnitelmaa on vaikea käyttää perustana toimintaa koskevien suunnitelmien kuten työohjelmien ja budjettien laatimiselle.			
	Huono: Hoito- ja käyttötoimenpiteet ovat epäselviä tai epätasällisia, jolloin suunnitelmaa on erittäin vaikea käyttää perustana toimintaa koskevien suunnitelmien kuten työohjelmien ja budjettien kehittämiselle.			
14. Priorisoiko suunnitelma strategioita ja toimenpiteitä tavalla, joka mahdollistaa töiden ohjelmoinnin ja resurssien kohdistamisen?	Erittäin hyvä: Suunnitelmassa osoitetaan selkeät prioriteetit tavalla, joka tukee töiden ohjelmointia ja resurssien kohdistamista.			
	Hyvä: Prioriteetit osoitetaan yleisesti, jolloin ne ovat usein riittäviä töiden ohjelmoinnille ja resurssien kohdistamiselle.			
	Tyydyttävä: Prioriteetteja ei osoiteta selkeästi, mutta ne voidaan päätellä töiden ohjelmointia ja resurssien kohdistamista varten.			
	Huono: Prioriteetteja ei ole osoitettu eikä suunnitelmaa voi käyttää töiden ohjelmointiin ja resurssien kohdistamiseen.			
Analyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

Työkalu 6: Kohteen aluekokonaisuuden arviointi

Tällä työkalulla arvioidaan maailmanperintökohteen suunnitelmaa ja kuinka sen koko, sijainti ja rajat vaikuttavan mahdollisuuksiin ylläpitää sen arvoja.

Monissa tapauksissa kohteen perustamisen aikaisiin päätöksiin ovat vaikuttaneet eri tekijät kuten kyseisen maa- tai merialueen sopivuus ja saatavuus sekä eri sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset rajoitukset. On tärkeää ymmärtää, kuinka kohdesuunnitelma vaikuttaa kohteen tehokkaaseen hoitoon ja käyttöön, vaikka monet siihen liittyvät tekijät mahdollisesti eivät ole kohteen johdon hallittavissa.

Arvioinnin tietoja voidaan käyttää seuraavasti:

- Osoittamaan keinoja, joilla hoidon ja käytön tehokkuutta voidaan parantaa muuttamalla suunniteltua kokonaisuutta esimerkiksi koon tai rajojen sijainnin suhteen.
- Mikäli itse suunniteltua kokonaisuutta ei voida muuttaa, on selvitettävä, kuinka muutokset hoidossa ja käytössä voisivat ratkaista tai helpottaa huonosta kokonaisuudesta aiheutuneita ongelmia.
- Selvittämään, voidaanko naapurien kanssa tehtävillä sopimuksilla parantaa kohteen rajoja ylittävää hallintaa siten, että biodiversiteetin säilyttämiseen ja yhteisön hyvinvoinnin kysymyksiin voidaan puuttua tehokkaammin.

Lomake 6

Tällä lomakkeella voidaan tarkastella kohdesuunnitelman kolmea aspektia:

- Ekologinen eheys
- Yhteisön hyvinvointi
- Hoitoon ja käyttöön liittyviä tekijöitä (kohteen hallinnon vaikeusaste).

Kutakin aspektia koskeviin osioihin vastataan laadullisella arvioinnilla. Seuraavat ohjeet voivat auttaa varmistamaan, että kaikkia asiaan kuuluvia kysymyksiä käsitellään. Arvioitsijoiden tulisi pitää mielessä kohteen keskeiset arvot (ks. Työkalu 1a). Lomakkeen jokainen osio on laadittu

saman kaavion mukaan, jossa punnitaan kunkin aspektin vahvuuksia ja heikkouksia (käsitelty yksityiskohtaisemmin alla):

1. Asiaan kuuluvat keskeiset kohteen arvot luetaan lomakkeen yläosassa avuksi kohdekokonaisuuden merkittävien aspektien käsittelylle.
2. Suunnittelun kokonaisuuden eri aspektit (hahmoteltu ja selostettu alla) on lueteltu sarakkeessa 1. Eri kohteet saattavat haluta lisätä tai poistaa näitä.
3. Kohdekokonaisuuden vahvuudet (sarake 2) ja heikkoudet (sarake 3) luetaan eri aspektien suhteen.
4. Sarakkeeseen 4 lisätään arvioiden kommentteja ja selityksiä.
5. Lomakkeen matriisin alla oleviin laatikoihin kirjataan tietojen lähteet, analyysi, johtopäätökset, vertailu aikaisempiin arvioihin, puutteet, haasteet, mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet.

Lomake 6:n kolmen osion suunnittelunäkökulmien selostus

Lomakkeessa 6 luetaan kohdesuunnitelman eri puolia liittyen ekologiseen eheyteen, yhteisön hyvinvointiin ja kohteen hoitoon, jotka on hahmoteltu seuraavassa.

Ekologinen eheys

Tämä arvio perustuu suunnittelun kokonaisuuden neljään pääasialliseen osaan: keskeisten elinympäristöjen mukanaolo, ulkoinen vuorovaikutus ja yhteydet.

- *Keskeiset elinympäristöt:* Eliölajin jatkuvaan säilymiseen voi vaikuttaa sen edellyttämien keskeisten resurssialueiden poisjääminen maailmanperintökohteesta. Esimerkkeinä ovat osa lajin esiintymisen kausittaisista laajuuksista tai suoja-alueet, joita käytetään ympäristöllisten ääriolojen aikana (esim. kuivuus tai tulvat).
- *Koko:* Suuremmat kohteet voivat todennäköisemmin pitää yllä useamman lajin elinkelpoisia populaatioita, koska ne pystyvät puolestaan ylläpitämään tärkeitä ekologisia

2. Enhancing our Heritage -välineistö

prosesseja. Ne myös puskuroivat sivuvaikutuksilta kuten rikkaruohojen leviämislähteen tai ruiskutetuilta tuholaismyrkyiltä. Pienemmät kohteet laajoilla luonnollisen kasviston alueilla ovat kuitenkin käytännössä paljon suurempien kohteiden osia niin kauan kuin ulkopuolista kasvistoa ei ole muutettu sopimattomaksi elinympäristöksi. Jotkut pienet maailmanperintökohteet, jotka on perustettu erityisille lajeille (esim. harvinaisten kasvien paikallisia populaatioita) voivat palvella näitä lajeja, mikäli ympäröivä maankäyttö vastaa sitä.

- *Ulkoinen vuorovaikutus:* Maailmanperintökohteen vuorovaikutus ulkoisten tekijöiden kanssa tai niiden vaikutus siihen riippuu edelleen suunnitellun kokonaisuuden kolmesta toisiinsa liittyvästä ja keskenään vuorovaikutuksessa olevasta piirteestä: rajat, muoto ja ympäröivä maankäyttö. Mitä tiiviimpi kohde sitä paremmin sen sisäosat on puskuroitu negatiivisilta sivuvaikutuksilta kuten ruiskutetuilta tuholaismyrkyiltä sekä rikkaruohojen ja villiintyneiden eläinten invaasioilta. Kohteet, joiden rajat ovat pitkiä pinta-alan nähden, ovat alttiimpia tällaisille ulkoisille vaikutuksille. Alueen muodolla on suurempi merkitys pienemmissä kohteissa. Maankäytöllä kohteen välittömässä läheisyydessä voi olla merkittäviä vaikutuksia keskeisiin lajeihin ja elinympäristöihin riippuen kohteen koosta, muodosta ja rajojen sijainnista. Esimerkiksi viljely kohteen läheisyydessä voi johtaa paikallisten eläinten kuolemaan niiden siirtyessä kohteesta syömään viljeltyjä kasveja tai keinoravinteiden ja tuholaismyrkyjen aiheuttamaan saastumiseen. Jos kohde on pieni tai sillä on korkea raja-pinta-ala -suhde, lajien/elinympäristön yleinen elinkelpoisuus voi olla vaarassa. Kohteen viereinen maankäyttö saattaa myös vaikuttaa resurssien kuten veden jatkuvaan saatavuuteen. Luonnollisten virtaamien kääntäminen voi myös vaikuttaa vakavasti kohteen ekologiseen eheyteen.
- *Yhteydet:* Yhteyksillä tarkoitetaan tässä sekä jatkuvia yhteyksiä tai "käytäviä" kohteelle ominaisen kasvillisuuden alueiden välillä ja maiseman / merellisen ympäristön yleistä "läpäisevyyttä", joka sallii liikettä kyseisten alueiden välillä – mikäli ne eivät ole liian kaukana toisistaan ja välissä oleva maisema ei ole liian epäsuopea. Alueen yhteydet tällöin vaihtelevat eri lajien kohdalla, riippuen niiden liikkuvuudesta, käyttäytymisestä ja käytettävissä olevien käytävien tai "astinkivien" luon-

teesta. Yhteydet määrittelevät, missä määrin kohde on eristetty. Pitkällä jaksolla, se vaikuttaa lajiyhteisöjen kykyyn sopeutua ilmasto-muutokseen.

Yhteisön hyvinvointi

Kohdesuunnitelman arviointi suhteessa yhteisön hyvinvointiin nojautuu neljään päätekijään: keskeiset alueet, koko, ulkoinen vuorovaikutus, laillinen asema ja alueen hallinta.

- *Keskeiset alueet:* Alueet, jotka ovat tärkeitä resurssien lähteitä paikallisille yhteisöille, voivat olla kohteiden sisällä, mikä voi johtaa konflikteihin, mikäli yhteydet niihin eivät ole riittäviä tai laillisia. Resurssit voivat olla luonteeltaan kulttuurisia, uskonnollisia tai taloudellisia (esim. ruoaksi käytettyjä lajeja, lääkekasveja, yhteisön kannalta kulttuurisesti tai taloudellisesti merkittävien lajien lisääntymisalueita, pyhiä luonnonkohteita).
- *Koko:* Maailmanperintökohteen koko voi vaikuttaa sen kykyyn hyödyntää yhteisöä ekologien palvelujen kautta, kuten veden saanti, eroosion hallinta, ilmaston parantaminen ja ilman laatu. Siellä missä paikalliset yhteisöt saavat hyödyntää resursseja, maailmanperintökohteen koko vaikuttaa resurssien kestävään hyödyntämiseen.
- *Ulkoinen vuorovaikutus:* Maailmanperintökohde voi vaikuttaa yhteisöihin, jos esimerkiksi sen hoidon edellyttämät uudet yhteiskunnalliset instituutiot ja hallinnon järjestelyt horjuttavat yhteisön perinteisiä instituutioita tai jos ulkopuolisten vierailijoiden tulva vaikuttaa sosiaalisiin ja taloudellisiin oloihin. Kohteen järjestely vaikuttaa tällaisen vuorovaikutuksen laajuuteen ja merkitykseen.
- *Laillinen asema ja hallinta:* Laillisen pääsyn järjestäminen tai epääminen paikallisten yhteisöjen perinteisesti käyttämille resursseille on usein merkittävä kysymys. Pääsyn epääminen voi johtaa rikosoikeudellisiin sanktioihin, jos resurssien käyttö jatkuu, ja usein johtaa kohteiden johdon ja paikallisen väestön välisiin konflikteihin. Kohteen laillisen aseman ja hallinnan epäselvyys voi vaikuttaa paikallisiin yhteisöihin luomalla epävarmuutta oikeuksista päästä käyttämään resursseja. Puuttuva ymmärrys maailmanperintökohteen merkityksestä ja sen hoidon säännöistä voi myös johtaa konflikteihin ja väärinkäsityksiin.

Hoitoon ja käyttöön liittyviä tekijöitä

Tämä arvio käsittelee kohteen lailliseen asemaan, kohteeseen pääsyyn ja kohteen rajoihin liittyviä kysymyksiä, koska ne vaikuttavat kohteen hoidon vaikeusasteeseen.

Kohteen kokonaissuunnitelman arviointi suhteessa hoitoon ja käyttöön liittyviin tekijöihin perustuu kolmeen keskeiseen osaan: laillinen asema ja hallinta, pääsykohdat ja naapurit.

- *Laillinen asema ja hallinta:* Maailmanperintökohteen laillinen asema voi vaikuttaa johdon mahdollisuuksiin seurata toimintaa kohteen sisällä.

- *Pääsykohdat:* Helppo pääsy kohteeseen, esimerkiksi teitä pitkin, vaikuttaa johdon mahdollisuuksiin valvoa pääsyä. Laitonta resurssien hyödyntämistä on vaikeampi estää kohteissa, joilla on useita pääsykohtia, kuin niissä, joilla on vain yksi pääsykohta.
- *Naapurit:* Rajojen sijainti voi vaikuttaa kohteen naapurien määrään ja luonteeseen sekä rajojen yli ulottuvien kysymysten luonteeseen. Esimerkiksi luonnon muodostelmien mukaiset rajat maisemassa/merellisessä ympäristössä voivat vähentää tarvetta hallita yhteisesti tekijöitä kuten tulipaloja ja villiintyneiden/ongelmallisten eläinten kulkua kohteeseen ja siitä pois.

Lomake 6: Kohteen aluekokonaisuuden ja sen suunnittelun arviointi

1. Ekologinen eheys

Tässä on kyse luonnon monimuotoisuudesta ja muista keskeisistä luontoarvoista (ks. Työkalu 1a)

Alueen ja sen suunnittelun näkökohta	Selite	Maailmanperintökohteen vahvuudet ko. Näkökohdan suhteen	Maailmanperintökohteen heikkoudet ko. Näkökohdan suhteen	Huomautuksia/selityksiä
Keskeiset elinympäristöt	Sisältääkö kohde keskeisiä alueita, joita tarvitaan lajien tai muiden luontoarvojen suojelemiseksi?			
Koko	Onko kohde tarpeeksi laaja lajien ja muiden luontoarvojen suojelemiseksi?			
Ulkopuolinen vuorovaihtus	Vaikuttavatko ulkoiset tekijät (esim. lähistön maankäyttö) kohteen arvoihin?			
Yhteydet	Voivatko lajit liikkua esteettä kohteen ja muiden soveltuvien elinalueiden välillä?			
Tietolähteet				
Analyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

2. Enhancing our Heritage -välineistö

2. Lähialueen yhteisön hyvinvointi Tässä on kyse on yhteisön hyvinvoinnin kannalta tärkeimmistä kulttuurisista, taloudellisista, koulutuksellisista ja muista sosiaalisista arvoista sekä yhteisöön/kohteeseen liittyvistä seikoista (ks. Työkalu 1a)				
Alueen ja sen suunnittelun näkökohta	Selite	Maailmanperintökohteen vahvuudet ko. Näkökohdan suhteen	Maailmanperintökohteen heikkoudet ko. Näkökohdan suhteen	Huomautuksia/selityksiä
Keskeiset elinympäristöt	Onko lähialueen asukkailla pääsy kulttuurisesti, uskonnollisesti tai taloudellisesti tärkeimmille alueille?			
Koko	Onko kohde tarpeeksi laaja ekologisia palveluja tai kestävää viljelyä varten(mikäli sallittu)?			
Ulkopuolinen vuorovaikutus	Vaikuttaako kohteen hoito alueen väestön toimintoihin?			
Oikeudellinen asema ja maanomistus	Onko oikeudellinen asema selvä? Vaikuttavatko ristiriitallanteet paikalliseen yhteisöön?			
Tietolähteet				
Analyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

3. Hallintoon ja hoitoon liittyvät tekijät Tässä on kyse kohteen hallinnon ja hoidon käytännön asioista (esim. oikeudellinen asema, valvonnan pääsy eri alueille ja rajoihin liittyvät kysymykset)				
Alueen ja sen suunnittelun näkökohta	Selite	Maailmanperintökohteen vahvuudet ko. Näkökohdan suhteen	Maailmanperintökohteen heikkoudet ko. Näkökohdan suhteen	Huomautuksia/selityksiä
Oikeudellinen asema ja maanomistus	Vaikuttavatko oikeudellisen aseman tai maanomistuksen ongelmat tai epäselvyydet kohteen hoitoon?			
Pääsykohdat kohteeseen	Vaikuttaako pääsyn valvonnan puute kohteen hoidon tehokkuuteen?			
Naapurit	Tukeeko vai haittaako rajojen sijainti ja luonne kohteen hoitoa?			
Tietolähteet				
Analyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 7: Hoito- ja käyttötarpeiden ja panostuksen arviointi

Tällä työkalulla voidaan arvioida nykyistä henkilöstömäärää suhteessa henkilöstön tarpeeseen sekä nykyistä budjettia kohteen tehokkaan hoidon edellyttämään budjettiin.

Panostusarvio liittyy resursseihin, joita tarvitaan kohteen tehokkaaseen hoitoon ja joita verrataan käytettävissä oleviin resursseihin. Tarpeiden arvioinnin avulla voidaan tunnistaa puutteita henkilöstön määrässä, rahoituksessa ja välineissä suhteessa suunniteltuihin kohteen hoitamistoihin. Tarpeiden objektiivisemmilla arvioilla voidaan perustella valtiovalle, lahjoittajille tai muille lähteille osoitettuja rahoitushakemuksia. Tieto johdon käytettävissä olevien resurssien laajuudesta ja riittävyydestä mahdollistaa henkilöstömuutosten ja resurssien saatavuuden muutosten ajallisen tarkkailun.

Seuraavilla lomakkeilla voidaan arvioida resurssien puutteita ja osoittaa kohdat, joissa käytettävissä olevia resursseja tarvitaan eniten. Lomake 7a koskee henkilöstötarpeita (sekä lukumääräisesti että koulutuksen suhteen) ja Lomake 7b arvioi nykyistä budjettia (ja sen rahoituslähteitä) suhteessa rahoitustarpeeseen. Ylimääräisiä lomakkeita voidaan kehittää tarpeen mukaan selvittämään muita infrastruktuuriin tai resursseihin liittyviä tarpeita.

Yksityiskohtaisempi panostusarviointi voidaan laatia kehittämällä kohteelle taloudellinen tai liiketaloudellinen suunnitelma. Tähän kuuluisi vai hoitoon ja käyttöön liittyvät tarpeet, saatu ja odotettu panostus sekä taseanalyysi. Ihannetapauksessa suunnitelma tulisi laatia pidemmälle jaksolle (esimerkiksi viideksi vuodeksi). UNESCO/Shell Foundation Business Plan Toolkit -julkaisu sisältää liiketaloudellista suunnittelua koskevia neuvoja maailmanperintökohteiden johtajille.

Lomakkeet 7a ja 7b

Ensimmäiseksi suoritetaan tarpeiden arviointi keräämällä tietoja kohteen hoidossa tarvittavista resursseista. Hoito- ja käyttösuunnitelman (tai muu ensisijaisen suunnitelman) tulisi esittää kohteen tavoitteet (ks. Lomake 1a). Kohteiden johtajat yleensä käyttävät sitten tätä runkoa laatiessaan vuotuisia työ- tai toimintasuunnitelmia, jotka ovat lähtökohtana päivittäisille päätöksille suoritettavista toiminnoista ja strategioista.

Toisessa vaiheessa kerätään tietoja käytettävissä olevista resursseista (henkilökunta, infrastruktuuri ja rahoitus), jotka arvioidaan suhteessa hoito- ja käyttötavoitteiden saavuttamiseen.

Budjetteihin ja henkilöstön koulutukseen liittyvien tarpeiden arviointi tulisi suorittaa kohteen hoidon tarpeiden perusteellisen tuntemuksen pohjalta. Muiden arviointityökalujen tietoja voidaan käyttää tällaisen tarpeiden arvioinnin ohjeina. On tärkeää, että arvio tarkastelee asioita laajasta perspektiivistä. Esimerkiksi, budjetointia ja henkilökunnan koulutusta saatetaan tarvita sosiaalisiiin kysymyksiin puututtaessa, mutta nämä usein unohdetaan kohteissa, joissa henkilökunta keskittyy biologiseen suojelutyöhön.

Lomake 7a: Hoito- ja käyttötarpeiden ja henkilöstöpanostuksen arviointi

Ensimmäinen näistä lomakkeista tarkastelee nimenomaan henkilöstötarpeita sekä lukumääräisesti että asiantuntemuksen osalta. Lomakkeen ovat kehittäneet Ugandan luontoviranomaiset Enhancing our Heritage -hanketta varten. Lomake täytetään seuraavasti:

1. Kaikki henkilöstökategorioiden (täysipäiväinen, osa-aikainen, palkattu, vapaaehtoinen ja kausittainen) tulisi luetella (sarake 1).
2. Henkilökunnan sijoituspaikat tulisi mainita, esim. kohteessa tai toimistossa. Joissakin tapauksissa eri henkilöt samassa kategoriasa ovat sijoitettuina eri paikkoihin, mikä tulisi myös mainita (sarake 2).
3. Tarvearviointin tulokset tulisi kirjata eri henkilöstökategorioiden mukaan. Toisin sanoen, kuinka monta ylempää johtajaa, metsänvartijaa, yhteisöjen yhteyshenkilöitä jne. tarvitaan? (Sarake 3).
4. Nykyinen henkilöstön määrä eri kategorioiden mukaan merkitään sarakkeeseen 4.
5. Kunkin kategorian koulutetun henkilöstön määrä merkitään sarakkeeseen 5.
6. Eri kategorioiden edellyttämä koulutus mainitaan sarakkeessa 6.
7. Koulutuksen asteen arvio annetaan myös (sarake 7). Ihannetapauksessa tulisi kehittää standardeja, joiden suhteen koulutuksen taso voidaan arvioida. Esimerkiksi:

- Erittäin hyvä: yli 75 % henkilökunnasta on koulutettu suoritettavien tehtävien edellyttämälle tasolle.
 - Hyvä: 50% – 75% henkilökunnasta on koulutettu suoritettavien tehtävien edellyttämälle tasolle.
 - Kohtalainen: 25 –50% henkilökunnasta on koulutettu tehtävien edellyttämälle tasolle.
 - Huono: Alle 25% on koulutettu tehtävien edellyttämälle tasolle.
8. Lopuksi mahdolliset asiaan kuuluvat kommentit ja selitykset lisätään sarakkeeseen 8.
9. Lomakkeen alla olevissa laatikoissa on tilaa mahdollisille tiedoille lähteistä, analyysistä ja johtopäätöksistä, vertailuille aikaisempien arvioiden suhteen sekä maininnoille puutteista, haasteista ja uusista mahdollisuuksista. Johdon päätökset henkilöstövaatimusten ja/tai koulutuksen puutteiden korjaamiseksi tulisi käsitellä tässä osiossa. Vastaavia lomakkeita voidaan kehittää muille hoito- ja käyttötarpeille ja panostukselle kuten välineistölle
- määrät). Kohteissa, joilla on useampia rahoituslähteitä, kaikki budjettijaksot eivät vastaa toisiaan.
4. Rahoituslähteet luetellaan niihin liittyvien kategorioiden osalta (sarake 4).
5. Kommentit lisätään (sarake 5) koskien esimerkiksi eri määräraha-alueiden pitkäaikais- ta vakautta, jäljellejääviä kysymyksiä, epäselvyyksiä
6. Lomakkeen alla olevissa laatikoissa on tilaa mahdollisille tiedoille lähteistä, analyysistä ja johtopäätöksistä, vertailuille aikaisempien arvioiden kanssa sekä maininnoille puutteista, haasteista ja lisämahdollisuuksista.

Lomake 7b: Hoito- ja käyttötarpeiden ja panostusten arvioiminen budjettien suhteen

Lomakkeessa 7b arvioidaan rahoitustarpeita suhteessa olemassa oleviin budjetteihin. Kaa- vake voidaan täyttää käyttämällä nykyisiä budje- tointiprosesseja ja -järjestelmiä. Mikäli kohteella on vain yksi panostuksen lähde, tämä arviointi on suhteellisen yksinkertainen. Moniin kohteisiin kuitenkin panostetaan useista lähteistä, esimer- kiksi valtiovallan, kansalaisjärjestöjen, yksityisen sektorin ja lahjoittajien toimesta ja joskus use- amman vuoden jaksoissa, jolloin arviointi muut- tuu monimutkaisemmaksi, erityisesti jos eräät panostukset ovat rahoituksen muodossa ja toi- set ovat luontoissuorituksia. Lomakkeen täyttä- misen vaiheet ovat seuraavat:

1. Kustannusten kategoriat tulisi luetella ja ja- kaa samalla tavoin kuin vuosibudjetissa (sa- rake 1).
2. Budjettivaatimukset hahmotellaan perustuen edellä mainittuun tarvearvioon (sarake 2).
3. Tämän jälkeen ilmoitetaan kyseisen kustan- nuserän varsinainen budjetti (sarake 3) ja sen kesto (budjettijakson alku- ja loppupäivä-

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Lomake 7a: Hoito- ja käyttötarpeiden ja henkilöstöpanostuksen arviointi							
Henkilöstöryhmä	Sijainti	Tarvittava henkilöstö	Nykyhenkilöstön määrä	Koulutetun henkilöstön määrä	Tarvittava koulutus	Koulutustaso (Heikko / tyydyttävä / hyvä / erittäin hyvä)	Kommentit/selitykset
Luetellaan eri henkilöstöryhmät (kaikki vakituiset ja määräaikaisten työsuhteet ryhmittäin)	Määritellään minne henkilökunta on sijoitettu (joissakin tapauksissa henkilöstöä voi sijoittaa enemmän kuin yhteen kategoriaan)	Arvioidaan henkilökunnan iän määrä kussakin kategoriassa	Merkitään nykyhenkilöstön määrä	Kuinka suuri osa kustakin henkilöstöryhmästä on koulutettu	Eritellään millaista koulutusta tarvitaan	Erittäin hyvä: yli 75 %:lla henkilöstöstä on riittävä koulutus vaadittavien toimenpiteiden suorittamiseksi. Hyvä: 50–75%:lla henkilöstöstä on riittävä koulutus vaadittavien toimenpiteiden suorittamiseksi. Tyydyttävä: 25–50%:lla henkilöstöstä on riittävä koulutus vaadittavien toimenpiteiden suorittamiseksi. Heikko: alle 25 %:lla henkilöstöstä on riittävä koulutus vaadittavien toimenpiteiden suorittamiseksi	Kerrotaan yksityiskohtaisesti, kuinka arviointi on suoritettu, esim. kuinka tarvittava henkilöstömäärä on arvioitu.
Tietolähteet							
Analyysi ja johtopäätökset							
Vertailut aikaisempiin arviointeihin							
Puutteet ja haasteet							
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet							

Lomake 7a: Hoito- ja käyttötarpeiden ja henkilöstöpanostuksen arviointi				
Kulukategoriat	Tarvittavat määrärahat	Käytettävissä olevat määrärahat	Rahoituslähteet	Kommentit/selitykset
Kulukategoriat kohteen vuosibudjetissa käytettyjen kategorioiden mukaisesti.	Kirjataan tarpeet (tarkempi selvitys arvioinnin toteuttamisesta kohtaan Kommentit tai tietolähteet).	Tarkempi selvitys käytettävissä olevista määrärahoista ja ajanjaksosta (esim. kesäkuu 2006-kesäkuu 2007).	Tarkempi selvitys siitä, mistä rahoitusta saadaan (esim. valtion rahoitus, kansalaisjärjestöjen projektit jne.).	Tarkempi selvitys siitä, miten edellisissä palstoissa annetut tiedot on määritetty.
Tietolähteet				
Analyysi ja johtopäätökset				
Vertailut aikaisempiin arviointeihin				
Puutteet ja haasteet				
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet				

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 8: Hallinto- ja hoitoprosessien arviointi

Tämän työkalun avulla kohteen johto voi osoittaa hallinto- ja hoitoprosessien parhaat käytännöt ja halutut standardit sekä luokitella toiminnan sopivuutta ja riittävyyttä näiden standardien mukaisesti.

Parhaimpien mahdollisten hoitokäytäntöjen soveltaminen on välttämätöntä kohteen tehokkaan hoitamisen kannalta ja säännöllinen arviointi voi osoittaa tapoja, joilla käytäntöjä voidaan parantaa. Prosessiarvioinnissa kysytään tämän vuoksi seuraavaa:

- Toimitaanko parhaiden hoitamisjärjestelmien ja -standardien mukaan?
- Sovelletaanko ja noudatetaanko sovittuja toimintalinjauksia ja menettelytapoja?
- Kuinka hoitamiskäytäntöjä voidaan parantaa?

Lähtökohtana on määritellä halutut standardit kunkin kysymyksen osalta. Lomake 8a on monivalintakysely, jonka jokainen vastaus johtaa luokitukseen. Luokitusluvut voidaan laskea yhteen. Kaavakkeen 8a monivalintavastauksia, jotka kuvaavat taustalla olevia standardeja, voi käyttää sellaisenaan. Kohteet saattavat kuitenkin haluta kehittää standardeja, jotka kuvaavat paremmin paikallisia tai alueellisia oloja.

Luokitusten avulla voidaan arvioida tämänhetkisten hoitokäytäntöjen tasoa. Jos arviointeja suoritetaan määrätyn väliajoin, niillä voidaan mitata edistystä hoitojärjestelmissä ja -prosesseissa. Luokituksen tarkoituksena ei ole vertailla eri maailmanperintökohteita toisiinsa vaan seurata yksittäisten kohteiden kehitystä. Luokituskäytännön avulla voidaan selvittää, noudatetaanko parhaita hoitostandardeja ja osoittaa alueita, joissa tätä työtä voidaan parantaa. Lomake 8b sisältää tulosten yhteenvedon.

Luokituksiin (Erittäin hyvä – Huono) liittyviä vastauksia tulisi korjata tarpeen vaatiessa. Tasolla ”Erittäin hyvä” vastausten tulisi määritellä kohteen hoitoa tilanteessa, jossa ei ole rahoituksesta, henkilökunnan määrästä tai taidoista tai muista hoidon osa-alueista johtuvia rajoituksia. Tietoa parhaista käytännöistä (mikäli saa-

tavissa) yhdessä ammatillisen kokemuksen ja paikallisten olosuhteiden tuntemuksen kanssa voidaan soveltaa haluttujen standardien määrittelemiseksi. Useimmissa tapauksissa standardit ovat kuvailevia, toisin sanoen laadullisia eikä määrällisiä. Tämän vuoksi arviointi haluttujen standardien suhteen on myös laadullinen prosessi. Standardien kehittämisen ja suoritusten arvioinnin niiden suhteen tulisi ihannetapauksessa olla osallistuvat prosessi, johon kuuluu paitsi kohteen johtaja ja henkilökunta myös paikallisen yhteisön edustajia, ulkoisia asiantuntijoita ja muita osallisia.

Lomake 8a: Hallinnon ja hoidon menettelyjen arviointi

Tämän arvioinnin tulisi verrata kohteen hoitoa haluttujen standardien suhteen käyttämällä lomaketta 8a, jota voidaan soveltaa tarpeen mukaan.

1. Sarakkeessa 1 on määritelty ja lueteltu 29 eri kohteen hoidon aluetta, jotka on ryhmitelty neljän yleisotsikon mukaan (Kohteen hoidon rakenteet ja järjestelmät, Resurssien hallinta, Kohteen hoito ja matkailu sekä Kohteen hoito ja yhteisöt/naapurit). Ehdotuksia voidaan esittää ja niitä voidaan täydentää tai muuttaa yksittäisten maailmanperintökohteiden osalta.
2. Jokaista kohteen hoidon aluetta varten on neljä mahdollista vastausta niihin liittyvine luokituksineen. Ne kuvaavat eri suoritustasoa ja kyseisen tason saavuttamisessa (sarake 2). Ehdotetut luokitukset vaihtelevat ”Erittäin hyvästä”, jolloin haluttu taso (määritelty sarakkeessa ”Kriteerit”) on saavutettu, ”Huonoon”, jolloin haluttua tasoa ei ole saavutettu millään tavoin. Esimerkiksi onnistuminen välineistön ylläpitämisen tasossa voidaan arvioida seuraavasti:
 - Erittäin hyvä: Koko välineistöä huolletaan ja ylläpidetään säännöllisesti, toisin sanoen taso on saavutettu.
 - Hyvä: Suurta osaa välineistöstä huolletaan ja ylläpidetään säännöllisesti.
 - Kohtalainen: Huoltoja suoritetaan vain silloin, kun välineistö on korjaamisen tarpeessa.

- Huono: Välineistön huolto on vähäistä tai sitä ei suoriteta lainkaan.
3. Kun sopivin vastaus on valittu, sitä vastaa-va kohta rastitetaan sarakkeessa 3 kyseisen hoidon alueen luokittamiseksi.
 4. Kunkin arvioidun standardin tai hoidon alueen osalta tulisi lisätä mainintoja luokituksen syistä sarakkeen 4 kommentti/selvitys -osi-oon. Tulevat toimenpiteet tulisi luetella sarakkeessa 5, johon kirjataan mahdollisuuksia, suosituksia ja seurantatoimia. On huomattava, että jotkut hoidon alueet eivät ole johtajien kontrollin ulkopuolella, jolloin heitä ei voi pitää vastuullisina niiden puutteista.

Lomake 8b: Hallinnon ja hoidon menettelyjen arviointi: Yhteenveto

Yhteenvetokaavake (Lomake 8b) tarjoaa katsauksen hoidon prosessien tehokkuudesta.

1. Kaavakkeessa ehdotetaan kohteen hoitoon liittyvien kysymysten ryhmittämistä työkalu 8a:ssa mainitun neljän yleisotsikon mukaan: Kohteen hoidon rakenteet ja -järjestelmät, Resurssien hallinta, Kohteen hoito ja matkailu sekä Kohteen hoito ja yhteisöt/naapurit (sarake 1). Ryhmitys voidaan kuitenkin määrittellä tapauskohtaisesti lomaketta varten kehitettyjen kysymysten mukaan.
2. Yksittäiset kysymykset luetellaan sarakkeessa 2 ja luokituksen yhteenveto esitetään sarakkeessa 3.
3. Arvioinnin yhteenveto suoritetaan laskemalla yhteen eri luokitukset (Huono, Kohtalainen, Hyvä ja Erittäin hyvä) kunkin hoitotoimiryhmän osalta, jolloin saadaan kuva eri hoitamisprosessien vahvuuksista ja heikkouksista (esimerkiksi yhteenveto voi osoittaa, että resurssien hallinta on yleisesti ottaen varsin hyvä, kun taas matkailuun liittyvä kohteen hoito on huono)
4. Tämän osion lopussa on tilaa huomioille arvioinnissa todetuista puutteista ja haasteista, maininnoille muutoksista edellisen arvioinnin jälkeen, analyysille ja johtopäätöksille.

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Lomake 8a: Hallinnon ja hoidon menettelyjen arviointi				
Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/ Selitykset	Mahdol- lisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
Kohteen hallinnon ja hoidon osa-alue	Valitse: 4 Erittäin hyvä 3 Hyvä 2 Tyydyttävä 1 Huono	Arvo- sana 1-4	Kerro miksi tällainen arvio on tehty	Kuvaa tarvit- tavia toimia, joilla hallinnon ja hoidon vaikuttavuutta voidaan lisätä
Hallinnon ja hoidon rakenne ja menetelmät				
1. Maailmanperintö- arvot	Erittäin hyvä: Kohteella on hyväksytyt ja dokumentoidut arvot. Hoidon tavoitteet heijastavat täysin näitä arvoja.			
Onko arvot tunnistet- tu ja kytetty hoidon tavoitteisiin?	Hyvä: Kohteella on hyväksytyt ja dokumentoidut arvot. Hoidon tavoitteet heijastavat osittain niitä arvoja.			
	Tyydyttävä: Kohteella on hyväksytyt ja dokumentoidut arvot. Hoidon tavoitteet eivät heijasta niitä arvoja.			
	Huono: Kohteella ei ole yksimielisesti hyväksyttyjä arvoja.			
2. Hoitosuunnitelma	Erittäin hyvä: Kohteella on hyväksytty hoitosuunnitelma. Suunnitelma on kokonaisuudessaan käytössä.			
Onko laadittu ja nouda- tetaan sitä?	Hyvä: Kohteella on hyväksytty hoitosuunnitelma. Suunnitelma on osittain käytössä esim. taloudellisten resurssien puutteen tai muiden ongelmien vuoksi (luettele).			
	Tyydyttävä: Kohteen hoitosuunnitelma on valmistunut, mutta ei käytössä.			
	Huono: Kohteella ei ole hoitosuunnitelmaa.			
3. Suunnittelujärjes- telmä	Erittäin hyvä: Suunnittelu- ja päätöksentekoprosessit ovat erinomaisella tasolla.			
Onko tarkoituksenmu- kainen (osallistuminen, neuvottelut, arviointi ja ajantasaisuus)?	Hyvä: Suunnittelu- ja päätöksentekoprosessit ovat osit- tain kohdallaan, mutta toteutustavassa tai prosessien läpiviemisessä on kehitettävää.			
	Tyydyttävä: Jotkin suunnittelu- ja päätöksentekoproses- sit ovat kohdallaan. Nämä prosessit ovat joko riittämät- tömiä tai niitä ei toteuteta			
	Huono: Suunnittelu- ja päätöksentekoprosessit ovat monin tavoin riittämättömiä.			
4. Säännölliset työoh- jelmat	Erittäin hyvä: Kohteella on vakiintunut suunnittelutilan- ne. Toimia valvotaan suunnitelman tavoitteiden mukai- sesti. Suurin osa tai kaikki suunnitellut toimet viedään loppuun			
Onko käytössä työoh- jelmia tai muita suunnit- teluvälineitä?	Hyvä: Kohteella on vakiintunut suunnittelutilanne. Toimia valvotaan suunnitelman tavoitteiden mukaisesti, mutta useat suunnitellut toimet jäävät kesken.			
	Tyydyttävä: Kohteella on vakiintunut suunnittelutilanne. Toimia ei valvota.			
	Huono: Kohteella ei ole vakiintunutta suunnitelmaa			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/ Selitykset	Mahdol- lisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
5. Seuranta ja arviointi Onko hoitotoiden tehokkuutta seurattu?	Erittäin hyvä: Kohteella on toimiva seuranta- ja arviointijärjestelmä. Järjestelmä on hyvin toteutettu ja sitä käytetään toimivalla tavalla.			
	Hyvä: Kohteen hoitokäytännöillä on hyväksytty ja käytössä oleva seuranta- ja arviointijärjestelmä. Seuranta- ja arviointituloksia ei hyödynnetä systemaattisesti kohteen hoidossa.			
	Tyydyttävä: Kohteella on olemassa joitakin tilapäisiä hoidon seuranta- ja arviointitoimia. Kokonaisstrategiaa ei ole ja/tai tuloksia ei koota säännöllisesti.			
	Huono: Kohteella ei ole hoidon seuranta- ja arviointitoimia.			
6. Raportointi Onko kaikki mp-kohteen raportointivaatimukset täytetty?	Erittäin hyvä: Kohteen hoitaja tunnistaa täysin kaikki raportointitarpeet ja hänellä on kaikki tarvittava tieto kattavan raportin tekemiseen			
	Hyvä: Hoitaja tunnistaa täysin kaikki raportointitarpeet, mutta hänellä ei ole kaikkea tarvittavaa tietoa			
	Tyydyttävä: Raportointia tehdään, mutta se ei ole täydellinen eikä kohteen hoitajalla ole kaikkea tarvittavaa tietoa kohteesta, jotta hän voisi laatia kattavan raportin			
	Huono: Kohteesta ei raportoida.			
7. Laitteiston huolto Onko asianmukaisesti hoidettu?	Erittäin hyvä: Välineet ja laitteet ovat hyvin hoidettuja ja laitteiston hoitosuunnitelmaa toteutetaan			
	Hyvä: Välineiden ja laitteiden perushuoltoa tehdään. Jos hoitosuunnitelma on olemassa, sitä ei toteuteta kaikilta osin			
	Tyydyttävä: välttämätön hoito tehdään, mutta hoitosuunnitelmaa ei toteuteta			
	Huono: Välineistön hoitoa on vain vähän tai ei lainkaan ja hoitosuunnitelmaa ei ole			
8. Infrastruktuuri Ovatko perusrakenteet (tiet, tstot .) tarpeiden mukaisessa kunnossa?	Erittäin hyvä: Perusrakenteiden hoito on erinomaista ja kohteelle soveltuvaa			
	Hyvä: perusrakenteiden hoito on riittävää ja yleensä kohteelle soveltuvaa			
	Tyydyttävä: perusrakenteiden hoito ei useinkaan riitä ja/tai on sopimatonta kohteelle			
	Huono: perusrakenteiden hoito ei riitä eikä ole kohteelle soveltuvaa			
9. Henkilökunnan tilat ja välineet Onko käytettävissä tarpeelliset laitteet (kulkuneuvot, GPS) kohteen hoitoon?	Erittäin hyvä: mp-kohteen henkilökunnan työvälineet ja -tilat ovat hyviä ja tukevat tavoitteiden saavuttamista kohteella			
	Hyvä: Mp-kohteen henkilökunnan tilat ja välineistö eivät merkittävästi rajoita päätavoitteiden saavuttamista			
	Tyydyttävä: Henkilökunnan riittämättömät tilat ja välineet rajoittavat joidenkin hoitotavoitteiden saavuttamista			
	Huono: soveltumaton käyttöomaisuus ja välineistö rajoittavat päätavoitteiden saavuttamista			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/Selitykset	Mahdollisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
10. Henkilöstön vaikutusmahdollisuudet Onko henkilöstöllä mahdollisuus tuoda esityksensä hallinnon tietoon?	Erittäin hyvä: henkilökunta osallistuu suoraan kohdetta koskevaan päätöksentekoon sekä kohteessa että hallinnollisella tasolla Hyvä: henkilökunta avustaa suoraan joissakin hoitoa koskevissa päätöksissä Tyydyttävä: henkilökunnalla on jonkinlainen panos hoitoa koskevissa keskusteluissa mutta ei suoraa osallisuutta päätöksiin Huono: henkilökunnalla ei ole minkäänlaisia keinoja osallistua päätöksentekoon kohteen hoidossa			
11. Henkilöstöpolitiikka Miten henkilöstöasiat on hoidettu?	Erittäin hyvä: Normit/määräykset hyvän henkilöstöpolitiikan varmistamiseksi ovat käytössä. Hyvä: Vaikka on käytössä tiettyjä henkilöstöpoliittisia normeja/määräyksiä, niitä voisi parantaa. Tyydyttävä: Minimaaliset normit/määräykset hyvälle henkilöstöpolitiikalle. Huono: Ei normeja/määräyksiä hyvän henkilöstöpolitiikan varmistamiseksi			
12. Henkilöstökoulutus Onko henkilöstö asianmukaisesti koulutettu?	Erittäin hyvä: Henkilöstön koulutustaso ja taidot ovat tarkoituksenmukaiset/sopivat kohteen hoitamistarpeille sekä ennakoiduille tulevaisuuden tarpeille Hyvä: Henkilöstön koulutustaso ja taidot ovat riittävät, mutta niitä voisi parantaa, jotta hoitotavoitteet saavutettaisiin täysin. Tyydyttävä: Henkilöstön koulutustaso ja taidot ovat alhaiset suhteessa kohteen hoitotavoitteisiin. Huono: Henkilökunnalta puuttuvat taidot ja koulutus joita tarvitaan kohteen tehokkaaseen hoitamiseen.			
13. Säädösten täytäntöönpano Onko henkilöstöllä kykyä säädösten täytäntöönpanoon?	Erittäin hyvä: Henkilöstöllä on erinomaiset kyvyt/resurssit lainsäädännön ja säädösten soveltamiseen/täytäntöönpanoon. Hyvä: Henkilöstöllä on riittävät kyvyt/resurssit lainsäädännön ja säädösten soveltamiseen/täytäntöönpanoon, mutta joitakin puutteita on. Tyydyttävä: Henkilöstön kyvyissä/resursseissa soveltaa/panna täytäntöön lainsäädäntöä ja säädöksiä on huomattavia puutteita. Huono: Henkilöstöllä ei ole riittäviä/päteviä kykyjä/resursseja soveltaa/panna täytäntöön lainsäädäntöä ja säädöksiä.			
14. Taloushallinto Onko taloushallinto hoidettu vaatimusten mukaisesti?	Erittäin hyvä: Taloushallinto on erinomaista ja edesauttaa/edistää kohteen tehokasta hoitamista. Hyvä: Taloushallinto on riittävää, mutta sitä voisi parantaa/kehittää Tyydyttävä: Taloushallinto on heikkoa ja rajoittaa tehokkuutta Huono: Taloushallinto on heikkoa ja se heikentää huomattavasti maailmanperintökohteen tehokkuutta			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/Selitykset	Mahdollisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
Luonnonarvojen suojelu				
15. Luonnonarvojen suojelun hallinta	Erittäin hyvä: Välineet sopimattoman maankäytön ja yleensäkin toimintojen valvontaan ovat olemassa ja ne on otettu tehokkaasti käyttöön.			
Onko olemassa valvontajärjestelmä maankäytölle ja muille toimille?	Hyvä: Välineet sopimattoman maankäytön ja toiminnan valvontaan ovat olemassa, mutta käyttönotossa on joitakin ongelmia.			
	Tyydyttävä: Välineet sopimattoman maankäytön ja toiminnan valvontaan ovat olemassa, mutta niiden käyttämisessä on suuria ongelmia.			
	Huono: Johdolla ei ole valvontavälineitä sopimattoman maankäytön ja toiminnan valvontaan.			
16. Luonnonarvojen inventointi	Erittäin hyvä: Tietoa tärkeistä elinympäristöistä, lajeista ja kulttuuriarvoista on riittävästi tukemaan suunnittelua ja päätöksentekoa, ja tiedot ovat ajantasaisia.			
Onko käytettävissä riittävästi tietoa mp-kohteen hoitamiseksi?	Hyvä: Tietoa tärkeistä elinympäristöistä, lajeista ja kulttuuriarvoista on joiltakin suunnittelun ja päätöksenteon osa-alueilta, ja on olemassa suunnitelmat (esim. tutkimus ja seuranta) puutteiden korjaamiseksi.			
	Tyydyttävä: On osittain tietoa tärkeistä elinympäristöistä, lajeista ja kulttuuriarvoista joiltakin suunnittelun ja päätöksenteon alueilta, mutta tiedot ovat riittämätöntä puutteiden korjaamiseksi eikä tiedonkeruuta ole järjestetty.			
	Huono: Ei ole juurikaan tietoa saatavilla tärkeistä elinympäristöistä, lajeista ja kulttuuriarvoista.			
17. Tutkimus	Erittäin hyvä: On kattava ja toimiva ohjelma seurantaan ja tutkimustyöhön hallinnon tarpeiden mukaisesti.			
Onko käytössä hallintoa ja hoitoa tukevaa selvitys- ja tutkimustyötä?	Hyvä: On kelvollinen ohjelma seurantaan ja tutkimustyöhön hallinnon tarpeiden mukaisesti.			
	Tyydyttävä: On rajalliset ohjelmat seurantaan ja tutkimustyöhön.			
	Huono: Ei ole tutkimustoimintaa hallinnon tarpeisiin.			
18. Ekosysteemit ja lajistot	Erittäin hyvä: Vaatimukset ekosysteemien ja lajien kriittiseen hallintaan on suurelta osin tai täydellisesti toimeenpantu.			
Onko MP-kohteen monimuotoisuuden säilyminen hallinnassa?	Hyvä: Vaatimukset ekosysteemien ja lajien kriittiseen hallintaan ovat osittain toimeenpantu.			
	Tyydyttävä: Vaatimukset ekosysteemien ja lajien kriittiseen hallintaan on tiedostettu mutta ei pantu täytäntöön.			
	Huono: Vaatimukset ekosysteemien ja lajien kriittiseen hallintaan ei ole tiedostettu, mutta ei pantu täytäntöön.			
19. Kulttuuri- ja historia-arvot	Erittäin hyvä: Vaatimukset kulttuuristen ja historiallisten arvojen hallinnasta on olennaisilta osin pantu täytäntöön.			
Onko kohteen kulttuuri-arvot riittävästi huomioitu ja hoidettu?	Hyvä: Vaatimukset kulttuuristen ja historiallisten arvojen hallinnasta on osittain pantu täytäntöön.			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/Selitykset	Mahdollisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
	Tyydyttävä: Vaatimukset kulttuuristen ja historiallisten arvojen hallinnasta ovat tiedossa, mutta niitä ei ole pantu täytäntöön.			
	Huono: Vaatimuksia kulttuuristen ja historiallisten arvojen hallinnasta ei ole määritelty tai/ja niitä ei ole pantu täytäntöön.			
Matkailun hoito ja hallinto				
20. Vierailijoiden tilat ja palvelut	Erittäin hyvä: Kävijöille suunnatut tilat ja palvelut ovat nykyiseen kävijämäärään verrattuna kiitettävät			
Ovatko tilat ja palvelut vierailijoille sopivat?	Hyvä: Kävijöille suunnatut tilat ja palvelut ovat nykyiseen kävijämäärään verrattuna riittävät, mutta niitä voitaisiin parantaa			
	Tyydyttävä: Kävijöille suunnatut fasilitteetit ja palvelut ovat nykyiseen kävijämäärään verrattuna riittämättömät /sopimattomat			
	Huono: Kohteessa ei ole kävijöille suunnattuja fasilitteetteja tai palveluja siitä huolimatta, että niiden tarve on tunnistettu			
21. Kaupallinen turismi	Erittäin hyvä: Kohteen isännän (johdon) ja matkailutoimijoiden välillä tehdään hyvää yhteistyötä kävijöiden kokemuksen parantamiseksi ja kohteen arvojen suojelemiseksi.			
Tukevatko matkajärjestäjät kohteen hallintoa ja hoitoa?	Hyvä: Yhteistyö kohteen isännän ja matkailutoimijoiden välillä on rajallista kävijöiden kokemuksen parantamiseksi ja kohteen suojelemiseksi			
	Tyydyttävä: Kohteen isännän ja matkailutoimijoiden välillä on kontakti, mutta se rajoittuu lähinnä sääntelyyn tai hallinnollisten asioiden hoitoon			
	Huono: Kohteen isännän ja maailmanperintökohteessa toimivien matkailutoimijoiden välillä on vain hyvin vähän tai ei ollenkaan yhteyksiä			
22. Vierailijoiden mahdollisuudet	Erittäin hyvä: Kävijähallinnan käytäntöjen (policy) ja ohjelmien (programme) toteutus perustuu maailmanperintökohteen matkailukäytön (visitor use), erityisvaatimuksiin sekä kantokyvyn tutkimuksiin ja seurantaan			
Onko olemassa suunnitelmia, jotka edistävät kohteen saavutettavuutta ja vierailijan kokemuksen monipuolisuutta?	Hyvä: Kävijähallinnan käytäntöjen ja ohjelmien, jotka lisäävät kävijöiden mahdollisuuksia toteutetaan, mutta ne eivät perustu matkailukäytön ja erityisvaatimusten tutkimuksiin ja seurantaan			
	Tyydyttävä: On harkittu kävijähallinnan käytäntöjen ja ohjelmien käyttöä lisäämään kävijöiden mahdollisuuksia, mutta toimintaa on ollut joko vähän tai ei ollenkaan			
	Huono: Ei ole edes harkittu kävijöiden mahdollisuuksien parantamista			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/Selitykset	Mahdollisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
23. Koulutus ja tietoisuus	Erittäin hyvä: Kohteessa on suunniteltu, käyttöön otettu ja tuloksia tuottava hoidon päämääriin kiinnitetty koulutus- ja tietoisuus (awareness) ohjelma			
Onko olemassa koulutusohjelma, joka ottaa huomioon eri kohde-ryhmät (niin paikalliset kuin vierailijatkin)?	Hyvä: Kohteessa on suunniteltu koulutus- ja tietoisuusohjelma, mutta siinä on edelleen vakavia puutteita joko suunnittelussa tai toteutuksessa			
	Tyydyttävä: Kävijähallintajärjestelmät ovat vain osittain tehokkaita valvomaan pääsyä kohteeseen sen tavoitteiden mukaisesti			
	Huono: Kävijähallintajärjestelmät ovat tehottomia valvomaan pääsyä kohteeseen sen hallinnon ja yhteisön/naapurien tavoitteiden mukaisesti			
24. Saavutettavuus	Erittäin hyvä: Kävijähallintajärjestelmät ovat suureksi osaksi tai kokonaan toimivia valvomaan pääsyä kohteeseen sen tavoitteiden mukaisesti			
Onko kävijöiden pääsy asianmukaisesti valvottu (partiot, luvat)?	Hyvä: Kohteessa on suunniteltu koulutus- ja tietoisuusohjelma, mutta siinä on edelleen vakavia puutteita joko suunnittelussa tai toteutuksessa			
	Tyydyttävä: Kohteessa on rajallinen tai ad hoc -koulutus- ja tietoisuusohjelma, mutta ei kokonaisvaltaista suunnittelua			
	Huono: Kohteessa ei ole koulutus- ja tietoisuusohjelmaa			
Hoito ja hallinto suhteessa paikallisyhteisöön				
25. Paikallisyhteisö	Erittäin hyvä: Paikallisyhteisö osallistuu suoraan kaikkiin olennaisiin hallinnonpäätöksiin.			
Onko mp-kohteen paikallisilla tai lähistön asukkailla mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin?	Hyvä: Paikallisyhteisö on suoraan osallisena joissakin tärkeimmissä hallinnon päätöksissä, mutta heidän osallistumistaan voisi parantaa.			
	Tyydyttävä: Paikallisyhteisö tuo panoksensa hallintoon liittyvään keskusteluun mutta he eivät osallistu suoraan päätöksentekoon			
	Huono: Paikallisyhteisö ei osallistu päätöksiin jotka koskevat Mp-kohteen hallintoa.			
26. Alkuperäisväestö	Erittäin hyvä			
Onko näillä alueella asuvilla tai aluetta käyttävillä mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin?	Hyvä			
	Tyydyttävä			
	Huono			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Arvioitava asia tai hoitotoimi	Vastausvaihtoehdot	Arvio	Kommentit/ Selitykset	Mahdollisuudet, suositukset ja niistä johtuvat toimenpiteet
27. Paikallinen hyvinvointi Onko MP-alueen suunnittelussa ja käytössä otettu huomioon paikallisen väestön hyvinvointi?	Erittäin hyvä: Ohjelmia, jotka lisäävät paikallisen väestön hyvinvointia samalla kun suojellaan Mp-kohteen resursseja noudatetaan menestyksekkäästi.			
	Hyvä: Ohjelmia, jotka lisäävät paikallisen väestön hyvinvointia samalla kun suojellaan Mp-kohteen resursseja noudatetaan, mutta niitä voitaisiin kehittää.			
	Tyydyttävä: Ohjelmia, jotka lisäävät paikallisen väestön hyvinvointia samalla kun suojellaan Mpkohteen resursseja on olemassa, mutta ne ovat riittämättömiä tai niitä ei ole otettu käytäntöön.			
	Huono: Ohjelmia, jotka lisäävät paikallisen väestön hyvinvointia samalla kun suojellaan Mp-kohteen resursseja ei ole olemassa.			
28. Naapurisopu Julkiset ja kaupalliset toimijat naapureina	Erittäin hyvä: Kohteen hoitajien ja siellä vaikuttavien toimijoiden välillä on jatkuvaa yhteydenpitoa ja huomattavaa yhteistyötä kohteen hallinnossa.			
	Hyvä: Kohteen hoitajien ja siellä vaikuttavien toimijoiden välillä on yhteydenpitoa, mutta vain vähäistä yhteistyötä kohteen hallinnossa.			
	Tyydyttävä: Kohteen hoitajien ja siellä vaikuttavien toimijoiden välillä on joka hyvin vähän tai ei ollenkaan yhteydenpitoa ja vähän tai ei ollenkaan yhteistyötä kohteen hallinnossa.			
	Huono: Kohteen hoitajien ja siellä vaikuttavien toimijoiden välillä ei ole yhteydenpitoa.			
29. Kiistojen ratkaisu Onko olemassa ongelmien ratkaisuun keinot, jos syntyy kiistoja mp-alueen ja muiden intressiryhmien välillä?	Erittäin hyvä: Menetelmä ongelmanratkaisuun on olemassa ja sitä käytetään ristiriitatilanteissa.			
	Hyvä: Menetelmiä ongelmanratkaisuun on olemassa, mutta ne ovat vain osittain toimivia.			
	Tyydyttävä: Menetelmiä ongelmanratkaisuun on olemassa, mutta ne ovat pääosin toimimattomia.			
	Huono: Ongelmanratkaisuun ei ole olemassa menetelmiä.			

Lomake 8b: Hallinnon ja hoidon menettelyjen arviointi: Yhteenveto			
Arvioitava asia tai hoitotoimi	Kysymys	Arvio	Arvojen jakautuma
Hallinnon ja hoidon rakenne ja menetelmät	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14		Erittäin hyvä: Hyvä: Tyydyttävä: Huono:
Voimavarojen hallinta	15 16 17 18 19		Erittäin hyvä: Hyvä: Tyydyttävä: Huono:
Hoito ja hallinto sekä turismi	20 21 22 23 24		Erittäin hyvä: Hyvä: Tyydyttävä: Huono:
Hoito ja hallinto sekä paikalliset yhteisöt ja naapurit	25 26 27 28 29		Erittäin hyvä: Hyvä: Tyydyttävä: Huono:
Vertailut aikaisempiin arviointeihin			
Puutteet ja haasteet			
Arviot ja johtopäätökset			

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 9: Hoito- ja käyttösuunnitelman toteutumisen arviointi

Tällä työkalulla selvitetään, kuinka hoito- ja käyttösuunnitelma (tai muu keskeinen suunnitelma) on toteutunut.

Hoito- ja käyttösuunnitelman toteutumisen arvioinnissa käsitellään jokainen suunnitelmassa yksilöity toimenpide, jolle merkitään sen tilaa vastaava kategoria (esim. maininnasta "Toimintaa ei ole aloitettu" mainintaan "Toiminta suoritettu"). Arvioinnin avulla voidaan varmistaa, että vuotuisia ohjelmia kehitetään hoito- ja käyttösuunnitelman puitteissa. Ihannetapauksessa arviointi tulisi suorittaa vuosittain osana työohjelmien kehittämistä.

Lomake 9

Lomake 9 tarjoaa rungon tämän arvioinnin edellyttämälle kirjaamisenmenettelylle. Myös Excel-taulukkoa voidaan käyttää kunkin toimenpiteen tilan kirjaamiseksi ja tiedoista voidaan laatia yhteenvetoja niin suunnitelman eri osatekijöiden kuin koko suunnitelman osalta helposti ymmärrettävien graafisten esitysten avulla (esimerkkejä alempana). Enhancing our Heritage -hanke on myös kehittänyt ParkPlan-nimisen sähköisen työkalun juuri tällaisia arvioita varten.

1. Työkalulla arvioidaan toteutusta sekä yleisesti että suunnitelman eri osatekijöiden tasolla. Osatekijöillä tai komponenteilla tarkoitetaan tässä hoito- ja käyttösuunnitelman tärkeimpiä osioita, kuten matkailutoiminnan hallintaohjelma, kohteen hallinto tai taloushallinto). Näitä voidaan kutsua "osiksi", "hoito- ja käyttöohjelmiksi" tai vastaaviksi. Arvioinnin ensimmäisenä vaiheena on tällöin suunnitelman eri osatekijöiden kirjaaminen sarakkeeseen 1.
2. Arvioinnissa tarkastellaan kutakin suunnitelmassa yksilöityä toimintaa, jolle annetaan sille kuuluva tilaa kuvaava kategoria. Tämä arviointi tulisi suorittaa vuosittain osana vuo-

tuisten työohjelmien kehittämistä. Sen avulla voidaan tarkastaa, että vuotuisia ohjelmia kehitetään hoito- ja käyttösuunnitelman spesifikaatioiden mukaisesti.

3. Seuraavassa ehdotetaan kuutta toimenpiteen tilaa kuvaavaa koodia. Koodeja voidaan kuitenkin tarkistaa ja muuttaa paikallisten olosuhteiden mukaisiksi.
 - *Tilakoodi 1:* Toimenpidettä ei ole aloitettu.
 - *Tilakoodi 2:* Toimenpide on ainoastaan reaktiivinen eikä perustu omaksuttuun suunnitelmaan.
 - *Tilakoodi 3:* Toiminnan toteuttamisen suunnittelu on käynnissä.
 - *Tilakoodi 4:* Joitakin töitä on aloitettu kaikilla tai joillakin alueilla (toimintalinjaus- ja/ tai suunnitteluvaiheet on suoritettu; toiminnalle on osoitettu henkilökuntaa ja rahoitusta).
 - *Tilakoodi 5:* Toimenpide edistyy merkittävästi kaikilla alueilla (toimintalinjaus- ja/ tai suunnitteluvaiheet on suoritettu ja toteutus on käynnissä kaikilla alueilla, ja henkilökunnan ajankäyttö ja rahoitus on osoitettu toiminnalle).
 - *Tilakoodi 6:* Toimenpide suoritettu tai toimintalinjaus on omaksuttu ja sitä noudatetaan.
4. Lomakkeessa on myös tilaa analyysien, puutteiden ja johtopäätösten kirjaamista varten. Kun useamman vuoden tiedot on kerätty, voidaan nähdä kehityssuuntia hoito- ja käyttösuunnitelman toteuttamisen nopeudessa ja arvioida, onko nopeus tyydyttävä. Tämä voidaan myös kirjata lomakkeeseen. Tällainen analyysi saattaa esimerkiksi paljastaa, että jotkut suunnitelman osat edistyvät nopeammin kuin toiset tai että toteuttaminen on kokonaisuudessaan liian hidasta, jotta kaikki toiminnot voidaan suorittaa suunnitellun aikataulun puitteissa.

Lomake 9: Arvio hoito- ja käyttösuunnitelman toteutusasteesta								
	Osa-alue A		Osa-alue B		Osa-alue C		Osa-alue D	
Tila	Vuosi 1	Vuosi 2	Vuosi 1	Vuosi 2	Vuosi 1	Vuosi 2	Vuosi 1	Vuosi 2
Toimenpiteet arvioidaan alla olevan luokituksen mukaan	Sarakkeista voidaan seurata kunkin toimenpiteen edistymistä							
1. Toimenpidettä ei ole aloitettu								
2. Vain tarpeeseen vastavia toimenpiteitä								
3. Suunnittelu on käynnissä								
4. Suunnittelu valmis ja toteutus aloitettu								
5. Toteutus on edennyt merkittävästi								
6. Toimenpide on toteutettu								
Yhteensä								
Analyysi ja johtopäätökset								
Vertailut aikaisempiin arviointeihin								
Puutteet ja haasteet								
Mahdollisuudet, suositukset ja seurantatoimet								

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 10:

Työn/Kohteen tuotosindikaattorit

Tällä työkalulla arvioidaan kohteen vuotuisen työohjelman tavoitteiden ja muiden tuotosindikaattoreiden toteutumista.

Tuotosindikaattorit ovat ”tuottavuuden” mittoja, joilla voidaan täydentää tietoja tavoitteiden saavuttamisesta ja hoito- ja käyttösuunnitelman toteuttamisesta.

Työn suoritteiden mitat ovat yleensä numeerisia (esim. lainvalvontaan liittyvien partioiden määrä, ylläpidettyjen kävelyreittien kilometrimäärä tai yhteisön kanssa pidettyjen kokousten määrä). Tuotoksia voidaan arvioida lukuja vertailemalla.

Jopa tilastotiedot, jotka eivät suoranaisesti liity työohjelmiin, voivat joskus tarjota hyödyllistä tietoa. Esimeriksi vierailijalukuja ei yleensä ilmaista työn tuotoksen mittoina siten, että tietty vierasmäärä olisi haluttu tavoite tai kohteen hoidon tulos. Tästä huolimatta vierailijamäärien muutosten tarkkailu voi viitata johtoon kohdistuviin vaatimuksiin. Paikallisen käytön mitat voivat auttaa arvioimaan kohteen aiheuttamia kustannuksia ja hyötyä paikalliselle yhteisölle. Tuotosindikaattorien kehittäminen voi siten olla osa tehokkaan hoitoon liittyvän informaatiojärjestelmän luomista.

Esimerkkejä mahdollisista indikaattoreista

Maailmanperintökohteen hoidon tuloksena syntyviä tuotteita ja palveluja voidaan mitata mm. seuraavilla indikaattoreilla:

- *Käyttäjämäärät: esim. vierailijat, määrätyn palvelun käyttäjämäärät ja vastatut tiedustelut.*
- *Tuotoksen määrä: esim. paikallisten yhteisöjen kanssa pidettyjen kokousten määrä, suoritettujen valvontapartioiden määrä, tutkimusohjelmassa inventoitu alue, nostettujen syytteiden määrä.*
- *Fyysisesti mitattavia tuotoksia: esim. kohteen määritellyn ja merkityn rajan pituus, tuotettujen ja jaettujen esitteiden määrä ja suoritettujen kehityshankkeiden määrä ja arvo.*

Suunnitellun työohjelman tuotosten/suoritteiden arviointi edellyttää tuotosten/suoritteiden määrittämistä tai joissakin tapauksissa joko määrällisten tai laadullisten tavoitteiden asettamista. Arviointi voidaan suorittaa mittaamalla:

- varsinaisia työsuorituksia suhteessa suunniteltuun työhön, esimerkiksi suoritettujen valvontapartioiden määrä verrattuna työsuunnitelmaan tai maanrakennustöiden ohjelman toteutuminen.
- todelliset menot suhteessa suunniteluihin menoihin.

Suoritteiden ja menojen arviointi mahdollistaa tulosvastuullisuuden hallintoviranomaisten, lahjoittajien ja muiden tahojen suhteen. Taloudellisia tietoja voidaan lisätä lomakkeeseen, mikäli niitä on saatavissa. On tärkeää integroida tämä toiminta suunnittelu- ja hoitosykliin paitsi raportointina myös tulevan suunnittelun ja hoidon parantamiseksi.

Lomake 10

Lomake 10 tarjoaa yksinkertaisen menetelmän suoritteiden toteutumisen mittaamiseksi. Mitattavat suoritteet tulisi määritellä etukäteen, esimerkiksi johdon työpajassa, mielellään hoito- ja käyttösuunnitelmaa tai vuotuista työsuunnitelmaa kehitettäessä. Tuotosten/suoritteiden tulisi:

- olla toimintoja, jotka ovat tärkeitä kohteen yleisten tavoitteiden saavuttamiselle
- heijastaa kohteen luonnetta ja käyttöä
- kuulua vuotuisiin raportointivaatimuksiin.

Esimerkki tuotosindikaattorista on annettu alla olevassa laatikossa:

Esimerkki tuotosindikaattorista ja arvioinnista

- *Indikaattori: Suoritettujen valvontapartiointien määrä*
- *Tuotos-/suoritetavoite: Sata partiointia vuodessa suoritettuina siten, että maailmanperintökohteen kaikki raja-alueet tarkastetaan vähintään kerran kuussa*
- *Suoritukset: 95 suoritettua partiointia, kaikkien raja-alueiden kuukausittainen tarkastus paitsi maailmanperintökohteen eristetyssä pohjoisosassa, jossa partiointia suoritettiin vain joka toinen kuukausi.*
- *Edellisen vuoden suoritukset/taso: 80 suoritettua partiointia, joilla tarkastettiin kaikki raja-alueet joka kolmas kuukausi.*

Lomake tulisi täyttää seuraavasti:

1. Joukko indikaattoreita määritellään ja luetaan (sarake 1). Nämä ovat yleensä sovittujen työsuunnitelmien tarkasti määriteltyjä ja mitattavia suoritteita (esimerkiksi valvontapartioiden lukumäärä, määriteltyjen kohderajojen kilometrimäärä jne.).
2. Luetellaan eri indikaattorien sovitut tavoitteet (sarake 2). Nämäkin tulisi olla peräisin työoh-

jelmista tai vastaavista suunnitelmista (esim. 25 km polkua kunnostetaan seuraavan vuoden aikana).

3. Seuraavaksi luetellaan todelliset suoritteet (sarake 3). Edellisen esimerkin mukaisesti mahdollisesti vain 20 km polkua kunnostettiin.
4. Mahdollisuuksien mukaan suoritteita verrataan edellisiin vuosiin (sarake 4). Tämä ei ole mahdollista kaikkien indikaattorien osalta, jos suoritteet ovat uusia (esim. jos mitataan uuden puiden istutusprojektin suoritteita), mutta kyseinen kohta tulisi täyttää aina kun merkittäviä vertailuja esiintyy.
5. Huomautukset ja selitykset merkitään sarakkeeseen 5.
6. Lomakkeen lopussa on tilaa huomioille arvioinnin osoittamista puutteista, haasteista ja muutoksista edellisen arvion jälkeen sekä analyyseille ja johtopäätöksille.

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Lomake 10: Tulosten arviointi					
Tulosmittari	Tulostavoite	Toteutuma	Toteutuma edellisenä vuonna	Kommentit/selitykset	Tietolähteet
Luettele tulosmittarit (yleensä numeerisessa muodossa sisältäen esim. käytäjä-määriä, tuloksen volyymin ja fyysisiä tuloksia)	Määrittele mitattava tavoite kullekin tulosmittarille	Luettele saavutetut toteutumat, jotta niitä voidaan verrata tavoitteisiin	Luettele edellisen vuoden tulokset ko. tulosmittarin osalta.		
Analyysi ja johtopäätökset					
Vertailut aikaisempiin arviointeihin					
Puutteet ja haasteet					
Mahdollisuudet, suositukset ja seuranta-toimet					

Työkalu 11: Kohteen hoidon tulosten arviointi: Arvojen suojelu ja tavoitteiden saavuttaminen

Tämä työkalu on tarkoitettu avuksi vastaamaan kaikkein tärkeimpään kysymykseen: suojeleeko maailmanperintökohde arvojaan ja saavuttaako se tavoitteensa?

Tämä on kaikkein haastavin arviointi, koska siinä punnitaan kohteen suojelun pitkän aikavälin kehityssuuntia. Työkalut 9 ja 10 kertovat, onko hoito- tai työsuunnitelman tai vastaavan suunnitelman eri toimenpiteet suoritettu. Vaikka nämä tuotokset/suoritteet ovat tärkeä osoitus johdon toiminnasta, ne eivät kuitenkaan tarjoa kaikkia tietoja, joita tarvitaan arvioitaessa, saavuttaako kohde pitkän aikavälin tavoitteitaan, ts. hoidon tuloksia. Jopa hyvin johdettu maailmanperintökohde – sellainen jossa kaikki tuotokset/suoritteet toteutuvat – voi joskus menettää jatkuvasti biodiversiteetti- tai kulttuurihistoriallisia arvojaan.

Tämän vuoksi on tärkeää tavoitteiden saavuttamista ja arvojen ylläpitämistä arvioitaessa keskittyä tuloksiin eikä pelkästään tuotoksiin/suoritteisiin. Nämä on osattava erottaa toisistaan. Tuotokset/suoritteet ovat kohteen hoidon päivittäisiä tavoitteita (mitä tehtiin ja mitä tuotteita ja palveluja tuotettiin), kun taas tulokset liittyvät kysymykseen, onko kohteen laajempia arvoja pidetty yllä (mitä saatiin aikaan).

Tulos voisi olla esimerkiksi tiikerikannan ylläpitäminen maailmanperintökohteessa, kun taas siihen liittyvä suorite (mitä henkilökunta tekee tuloksen aikaansaamiseksi) voisi olla salametsästyksen valvonta. Partiointi ei kuitenkaan ole sama kuin tiikerien suojeleminen. Eläimiä voivat tappaa salametsästäjät, jotka oppivat välttämään valvontapartioita (tai taudin kaltainen erillinen haitta voi vaikuttaa eläinkantaan). Tämän vuoksi suoritteiden toteuttaminen ei ole välttämättä sama kuin onnistunut tulos, joka esimerkiksi tapauksessa tulisi mitata laskemalla kuinka monta tiikeriä on jäänyt eloon. Vastaavasti kansallispuistossa haluttu tulos voisi olla korkealaatuisten ekoturismielämysten tarjoaminen, kun taas siihen liittyvät suorite voisi olla päivittäisten villieläinten katselusafarien järjestäminen riistanhoitajien opastamina. Tulosten mittaaminen tässä tapauksessa edellyttäisi elämyksen laadun selvittämistä esimerkiksi vierailijoille osoitetulla kyselyllä eikä ainoastaan kirjaamalla palvelua käyttäneiden vierailijoiden määriä (jos vierailijat osallistuvat opastettuun kävelyretkeen eivätkä

nauti siitä, tilanne ei lisää ”korkealaatuisia ekoturismielämyksiä”).

Tulosten seuranta ja arviointi on kohteen hoidon vaativin ja usein myös kallein osa-alue. Se vaatii jo sinänsä tarkkaa suunnittelua tarpeettomien kustannusten ja ajankäytön välttämiseksi. Tulosten arviointi edellyttää seurantaohjelmaa. Sen tulisi olla jatkuva ja käyttöön otettuna se voi tuottaa tietoja, joita tarvitaan tulosten arvioinnissa. Työkaluun 11 kuuluu tämän vuoksi kaksi lomaketta. Lomake 11a on tarkoitettu kehittämään ohjelmaa tulosten seurantaa varten tai kirjaamaan olemassa olevia seurantajärjestelmiä ja varmistamaan, että ne liittyvät saumattomasti tulosten arviointiin. Tämä lomake keskittyy mittaamaan ekologista eheyttä, mutta siinä selostetut periaatteet voidaan myös soveltaa kulttuurihistoriallisiin ja muihin arvoihin. Tämän perusteella laaditaan tulosten arviointi lomakkeessa 11 b.

Lomake 11a: Kohteen hoidon ja käytön tulosten seuranta

Tulosten seuranta keskittyy lähinnä kysymykseen, ylläpidetäänkö kohteen arvoja. Työkalu 1 (Lomakkeet 1a ja 1b) tarjoaa luettelon kohteen arvoista ja niihin liittyvistä tavoitteista. Toisaalta maailmanperintöluokituksissa, hoito- ja käyttösuunnitelmissa ja vastaavissa asiakirjoissa kohteiden arvot on usein ilmaistu yleisellä tasolla monine eri ominaisuuksineen, joista kaikki eivät ole helposti mitattavissa. Näissä tapauksissa tarvitaan summittaista tavoitteiden saavuttamisen määrällistä tai laadullista tavoitteiden mittausta, joilla arvon yleistä laatua voidaan kuvata. Näitä kutsutaan yleensä indikaattoreiksi, joita selostetaan tarkemmin alla olevassa laatikossa.

Tulosten arvioinnin tulisi perustua olemassa olevaan seuranta-aineistoon. Vaikka jotkut maailmanperintökohteet jo keräävät joitakin tai kaikkia arvojaan koskevia tietoja, monet eivät kuitenkaan tee näin. Tulosten tarkkailujärjestelmän kehittäminen tai parantaminen tulisi kuitenkin olla kaikkien maailmanperintökohteiden tavoitteena, mutta se vaatii aikaa ja resursseja. Lomakkeessa 11a on kuvattu tällaisen järjestelmän kehittämisen tai parantamisen vaatimat vaiheet. Sen avulla tulisi määritellä ja hakea indikaattorit ja seurantatiedot, joita tarvitaan lomake 11 b:n laatimiseksi mahdollisimman kattavalla tavalla. Tässä on keskiössä ekologinen eheys (ks. laatikko alla), koska tämä on monimutkaisempi tarkkailtava alue ja kaikkien maailmanperinnön luontokohteiden (sekä kaikkien suojelukohteiden

2. Enhancing our Heritage -välineistö

den) tulisi huomioida ekologisen eheyden ylläpitäminen riippumatta niiden muista tarkemmista tavoitteista. On kuitenkin huomioitava, että samanlaisia lähestymistapoja voidaan käyttää muiden hoitotavoitteiden saavuttamiseksi.

Mikä on indikaattori?

Indikaattori on tässä yhteydessä aikavälillä mitattava asia, joka kertoo maailmanperintökohteen toiminnasta. Kuten sanasta käy ilmi, sen ei tulisi ainoastaan antaa tietoa omasta tilastaan vaan myös tarjota yleisemmän kuvan yhteisön tilasta. Esimerkiksi laji, jonka edustajat ovat elinaikanaan riippuvaisia useista eri ympäristöistä, on todennäköisesti hyvä indikaattori sikäli, että sen populaation säilyminen osoittaisi, että kyseiset elinympäristöt toimivat edelleen ekologisesti. Indikaattoreiden valitseminen on taito ja jossain määrin myös taiteen laji. Ne kertovat kuitenkin vain osan tarinasta ja niitä tulisi käyttää kohteen ja sen arvojen yleisemmän laadullisen arvioinnin yhteydessä.

Miksi ekologista eheyttä tulisi mitata?

Ekologinen eheys on ekosysteemin tila, joka on tunnusomainen sen maantieteelliselle sijainnille ja johon kuuluu paikallisten lajien ja niitä tukevien prosessien koko laajuus. Tällaiset ekosysteemit ovat elinkelpoisia ja siksi todennäköisesti säilyvät. Useimmat maailmanperinnön luontokohteet harjoittavat jonkin lajin biologista seurantaa. Nämä tiedot voivat auttaa kehittämään kattavamman seurantarjestelmän, mutta ne usein tarjoavat epätäydellisen kuvan ekologisesta eheydestä, koska ne keskittyvät esimerkiksi määrättyihin lajeihin tai ekologiin olosuhteisiin kuten sademääriin tai jokien virtauksiin. Suuria nisäkkäitä usein tarkkaillaan, mutta ne ovat joskus sopeutuvampia muuttuviin olosuhteisiin kuin monet selkärangattomat tai kasvit. Norsut voivat elää olosuhteiltaan heikentyneissä metsissä, joissa on menetetty merkittävästi biodiversiteettiä, jolloin näiden eläinten tarkkailu ei aina kerro haavoittuvampien lajien tilasta. Vastaavasti vaikka säännöllisesti kerätyt tiedot ilmastosta ovat epäilemättä hyödyllisiä, säännöllinen tarkkailu on usein suoritettu ottamatta juurikaan huomioon,

kuinka se liittyy määrättyjen arvojen tilaan tai kohteen yleisiin hoito- ja käyttötavoitteisiin. Jopa kohteet, joissa on yksityiskohtainen seurantarjestelmä, saattavat haluta käyttää näitä menetelmiä varmistaakseen seurantaresurssien tehokkaan käytön, jolloin saadaan todellinen kuva kohteen ekologisesta eheydestä.

Seurantarjestelmän kehittämisen taitona on valita muutamia indikaattoreita, jotka paljastavat mahdollisimman paljon tietoa kohteen arvoista kuten biodiversiteetin ja ekosysteemin toiminnan eri puolista ja joiden tarkkailu ei kuluta liikaa aikaa tai varoja. Biodiversiteetin tarkkailussa indikaattorien tulee tarjota niin biodiversiteetistä (esim. lajisto, geneettinen runsaus, populaatiodynamiikka ja troofinen rakenne) kuin ekosysteemin toiminnasta (esim. suksessio, kasviston ikäluokkajakaumat, tuottavuus ja hajoaminen). Jos aika ja varat ovat rajoitettuja, kohteen kannalta tärkeimmät arvot tulisi priorisoida.

Lomakkeen 11 a täyttäminen

Seitsemän ensimmäistä vaihetta selostetaan tarkemmin seuraavassa Lomakkeen 11a suhteen, joka on mallina seurantasuunnitelma tietojen kirjaamiselle ja tulosten arvioimiselle Lomakkeessa 11b.

Vaihe 1: Tunnistetaan työkalu 1:n avulla arvot, joihin seurantasuunnitelma perustuu.

Työkalu 1:n avulla todetaan maailmanperintökohteiden keskeiset arvot (Lomake 1a), jotka puolestaan tarjoavat hoitotoimenpiteille päämäärän sarjana tavoitteita (Lomake 1b). Tarve ylläpitää tai parantaa arvojen eheyttä on perusta indikaattorien sarjan kehittämiseksi ja tarkkailulle.

Vaihe 2: Kehitetään sarja indikaattoreita, jotka kuvastavat kohteen keskeisiä arvoja.

Indikaattorit tulisi valita jokaiselle keskeiselle arvolle nykyisten tavoitteiden perusteella. Ne voivat olla luonteeltaan joko määrällisiä tai laadullisia ja ihannetapauksessa niiden tulisi sisältää tai ainakin huomioida seuraavat ominaisuudet:

- selkeä, ennustettava ja todistettava suhde arvioitavan arvon eheyteen nähden

- herkkyyks kyseisen mitattavan tuloksen muutoksille
- heijastavat pitkän aikavälin muutoksia lyhytaikaisten tai paikallisten vaihtelujen sijasta
- heijastavat muutoksia, joilla on suoranaista seurauksia kohteen hoidolle (mm. biofyysiset, sosiaaliset, kulttuuriset, taloudelliset ja poliittiset muutokset)
- heijastavat muutoksia, jotka ovat maantieteellisesti ja ajallisesti relevantteja kohteen hoidolle
- kustannustehokkuus aineiston keruun, analyysin ja tulokinnan osalta
- helposti mittavia ja tulkittavia
- maallikoiden ymmärrettävissä
- kerättävissä, analysoitavissa ja raportoitavissa lyhyessä ajassa
- arvioi tunnettujen vaatimusten vaikutukset ja havaitsee uudet vaatimukset.

Ensimmäinen indikaattoriluettelo on usein liian pitkä seurantabudjetin ja –kyvyn kannalta, jolloin on tarpeen valita pienempi valikoima niistä. Tämä prosessi vaatii aikaa ja siihen saattaa kuulua työpajoja, joissa keskustellaan eri vaihtoehtoista ja joiden tulisi, mikäli suinkin mahdollista, sisältää asiantuntijoiden panoksen parhaan mahdolliset indikaattorien valitsemiseksi.

Lomake 11a tulisi täyttää jokaisen indikaattorin osalta (erillinen kaavake kullekin). Indikaattorin nimi, sen suhde kohteen hoidon ja käytön arvoihin ja tavoitteisiin ja valinnan perustelut tulisi kirjata lomakkeen yläosaan.

Vaihe 3: Sovitaan indikaattorien kynnysarvot

On ratkaisevan tärkeää, että indikaattorein tulisi voida mitata muutosta tehokkaasti. Suojelun tulisi pyrkiä ylläpitämään kohteen arvoja hyväksyttävien vaihteluvälien puitteissa säilyttääkseen hyvän tilan pitkällä aikavälillä. Hyväksyttävän vaihteluvälän määrittelevät kynnysarvot, jotka ylittyessään viittaavat pitkäaikaisen ongelman olemassaoloon. Kun kynnys on ylitetty ekologisen systeemin huonontuminen tai muuttuminen on odotettavissa ja palautuminen on epätodennäköistä, mikäli kielteiset tekijät vaikuttavat edel-

leen ja johdon on puututtava tilanteeseen. Jos esimerkiksi maastopalot ovat tärkeitä savannin ekologiselle eheydelle ja jos palot toistuvat luonnollisissa olosuhteissa 8–12 vuoden välein, savannin tila huononee, mikäli paloja esiintyy merkittävästi enemmän tai vähemmän. Tämän vuoksi kullekin indikaattorille tulisi määritellä kynnysarvot, joiden ylittyessä tai alittuessa tarvitaan johdon puuttumista tilanteeseen.

Monissa tilanteissa näitä kynnysarvoja on vaikea määritellä ja joskus ne saattavat olla pelkästään perusteltuja arvauksia. Tämän vuoksi saattaa olla tarpeen lisätä kullekin kynnysarvokseen tilastollinen luottamustasoluokitus. Tällöin tilanteissa, joissa kynnysarvot ovat tieteellisesti perusteltuja päätöksiä, joita tukevat pitkäjäksoinen havainnointi tai arviointi, luottamustaso voidaan määritellä korkeaksi. Toisilla kynnysarvoilla voi olla vain keskitasoinen luottamustaso, mikäli ne perustuvat perusteltuun arvioon ja pitkäaikaiseen kokemukseen mutta ei tutkimukseen, havainnointiin tai arviointiin. Kynnysarvot, joilla on alhainen luottamustaso todennäköisesti korreloivat alueiden kanssa, joilla ei ole harjoitettu tutkimusta, seuranta- tai arviointi- ja jossa kynnysarvot ovat vain perusteltuja arvauksia.

Indikaattorien kynnysarvot tulisi kirjata Lomake 11a:n sarakkeeseen 1 ja niiden luottamustasot sarakkeeseen.

Vaihe 4: Määritellään toimenpiteet kynnysarvon mahdollisen ylittämisen varalta.

On myös tärkeää osoittaa tarvittavat johdon toimet, mikäli kynnys todennäköisesti ylittyy. Ne voidaan sisällyttää seurantasuunnitelmaan nopeiden vastatoimien aikaansaamiseksi, jos seurannassa löytyy vakavia ongelmia. Jos esimerkiksi tietyn invasiivisen kasvilajin hallinta on indikaattori ja mittaukset osoittavat tämän lajin nopeaa leviämistä, kohteella tulisi ihannetapauksessa olla varasuunnitelma lajin vähentämiseksi (esim. työntekijöiden tai vapaaehtoisten käyttö lajin edustajien poistamiseen/kitkemiseen manuaalisesti).

Kohteen johdon vastatoimet voidaan kirjata Lomake 11a:n sarakkeeseen 3.

Vaihe 5: Verrataan tarvittava aineisto olemassa oleviin seurantaprosesseihin/aineistoihin ja todetaan puutteet.

Indikaattorien vaatimaa informaatiota voidaan kerätä monin eri tavoin, mm. kohteen henkilökun-

2. Enhancing our Heritage -välineistö

nan suorittamalla suoranaisilla mittauksilla, yhteistyössä ulkopuolisten tutkijoiden, paikallisten yhteisöjen ja vapaaehtoisten kanssa tai panostamalla perusaineiston keräämiseen esimerkiksi Ekologisten pika-arvioiden (Rapid Ecological Assessments) avulla. Nämä eri menetelmät ja seurantaprioriteetit tulee lopulta integroida kohteeseen perustuvaan seurantasuunnitelmaan.

Nykyiset seurantatoimenpiteet ja mahdolliset lisätoimenpiteet uusien indikaattorien mittaamiseksi voidaan kirjata Lomake 11a:n sarakkeeseen 4.

Usein on mahdollista mitata useampaa indikaattoria yhden seurantatoimenpiteen avulla (esimerkiksi koralliriutan tilan seurantaan liittyy arviointilinjojen määrittely ja useita indikaattoreita koskeva aineisto [esim. korallit ja kalat], jota voidaan kerätä samalta arviointilinjalta). Kun lomakkeet on täytetty yksittäisten indikaattoreiden osalta, ne tulisi tämän vuoksi käsitellä yhdessä, jotta voidaan selvittää, kuinka laaditaan yhtenäinen seurantasuunnitelma, joka vaatii kaikkein vähiten kustannuksia ja toimenpiteitä. Keskeisten osallisten edustajien tulisi tarkastaa ja hyväksyä yleinen seurantasuunnitelma.

Vaihe 6: Kehitetään yksityiskohtaiset seurantaprotokollat.

Lomakkeeseen merkitty suunnitelma tarjoaa yleisen rungon seurantaohjelmalle. Tämän jälkeen on kehitettävä yksityiskohtaisempia seurantaprotokollia laadun takaamiseksi ja osoittamaan uskottavasti, että seurantaa suoritetaan johdonmukaisesti, aineisto sopii vertailevaan analyysiin ja mahdolliset havaitut muutokset ovat todellisia eivätkä johdu otannan eroista, esimerkiksi henkilökunnan vaihtuessa. Seurantaprotokollat tulisi tarkastaa ja testata ja niihin tulisi sisältyä varautuminen tarkastukseen / arviointiin ja korjauksiin. Alla olevassa laatikossa mainitaan muitakin tiedonlähteitä seurantaprotokollien kehittämistä varten, mutta ihannetapauksissa niihin tulisi kuulua:

Taustatiedot

- *Tavoitteet:* Miksi seurantaa suoritetaan. Tämän tulisi liittyä seurattuun indikaattoriin tai indikaattoreihin sekä sovellettuihin kynnyksiin.
- *Bibliografia:* Luettelo asiaankuuluvasta ai-

neistosta (esim. julkaisusarjojen artikkelit ja raportit) sekä aikaisempaa toimintaa koskevista tiedoista (myös seurannan rajoituksista).

Protokollan suunnittelu

- *Metodi:* Sovellettu metodi/sovelletut menetelmät (esim. otanta, haastattelut, havainnointi, linjamenetelmät, ansat tai strip census –laskentamenetelmät)
- *Menettelytavat:* Standardimenettelytavat aineiston keruuta varten koskien myös seurattavaa aluetta, henkilöstövaatimuksia (esim. määrä, tarvittava koulutus, käytettävissä oleva aika) ja laitteistovaatimuksia (esim. ajoneuvot, kiikarit, GIS-välineistö, ansat) sekä turvallisuusmenettelyt.
- *Aineiston keruun toistuvuus:* esim. kuukausittain, neljännesvuosittain, vuosittain jne.
- *Aineiston keruu:* Mitattavat indikaattorit (esim. lajit, havaintojen lukumäärä, palojen yleisyys, paikallisten yhteisöjen keskitulot)
- *Aineiston analyysi:* neuvoja analyysiä ja vertailuja varten (esim. kaavioiden käyttö, analyysiohjelmisto, vertailut jne.)
- *Aineiston hallinta:* Kirjatun aineiston tulisi sisältää seurannan tulokset (aineistot) sekä seurannan kehittämisen ja tarkistamisen historian (ks. vaihe 7).

Protokollan soveltaminen

- *Katsaukset:* Kuten kaikki maailmanperintökohteen hoitoon ja käyttöön liittyvät toimet, seuranta tulisi tarkastaa säännöllisesti, jotta voidaan varmistaa, että sen kohteet ovat oikeat ja että seurantaa suoritetaan mahdollisimman tehokkaasti (ja että resursseja ei tuhata tarpeettomaan seurantaan).
- *Tarkistukset:* Vaikka protokollat pyrkivät takaamaan seurannan standardisoinnin (edellä mainituista syistä), niitä tulisi myös soveltaa ja tarkistaa, mikäli katsaukset osoittavat tämän tarpeelliseksi. Tarkistuksia voidaan tarvita teknologian muutosten, aineiston puutteiden, rahoituksen muuttumisen ja kohteen olosuhteiden muutosten, mm. uusien tarpeiden jne. takia.

Seurannan resurssit voivat hyvinkin toimia todellisuuden osoituksina indikaattorien valinnassa ja seurannan tarpeiden osalta, koska useimmilla kohteilla on vain rajoitetut seurantabudjetit. Kehittämällä perusteellinen seurantasuunnitelma voidaan toisaalta osoittaa seurannan puutteita (esim. uusia tarvittavia seurantatoimia, joille ei ole rahoitusta) ja luoda perusta rahoituksen hankkimiselle tai olemassa olevien budjettien uudelleen kohdistamiselle.

Seurantaprotokollien yhteenveto, jossa käsitellään seurantatoimien toistuvuus, ajoitus, vastuuhenkilö ja kustannukset/rahoitus, voidaan kirjata Lomake 11a: n viimeiseen neljään sarakkeeseen.

Vaihe 7: Kehitetään aineistohallintajärjestelmä

Sanamuodoltaan tiivis seurantasuunnitelma, kuten on luonnehdittu Työkalussa 11a, tarjoaa hyvän perustan kohteen seurannan järjestämiselle ja on korvaamaton resurssi, silloin kun henkilökunta vaihtuu. Tällaista suunnitelmaa on täydennettävä tehokkaalla aineistohallintajärjestelmällä, jolla kirjataan seurannan tulokset. Aineisto on säilytettävä huolellisesti ja helposti saatavassa muodossa analyysia ja tulkintaa varten. Hyvän aineistohallintajärjestelmän kehittäminen on tämän vuoksi olennainen tehtävä. Järjestelmän tulisi mieluummin olla sähköinen, vaikka huolellisesti ylläpidetty manuaalinen tallentamisjärjestelmä voi myös olla tehokas. Monissa tapauksissa seurantaohjelmat eivät ole hyödyllisiä, koska aineistoa ei säilytetä tai se on muodossa, joka vaikeuttaa sen vastaista käyttöä.

Lomake 11b: Kohteen hoidon ja käytön tulosten arviointi

Kun seurantasuunnitelma on kehitetty tai kirjattu käyttämällä Työkalussa 11a esitettyä mallia, Työkalulla 11b voidaan arvioida, kuinka tehokkaasti kohteen hoito- ja käyttötavoitteet on saavutettu ja sen keskeiset arvot on säilytetty.

Lomake 11b: n täyttäminen: Kohteen hoidon ja käytön tulosten arviointi

1. Kullekin kohdearvolle täytetään erillinen lomake (Lomake 1a:n mukaisesti).

2. Sarakkeessa 1 luetellaan jokainen kyseisen arvon arvioitava indikaattori (nämä voidaan kopioida Lomakkeesta 11a).

3. Tämän jälkeen Työkalussa 1a laaditut kynnysarvot luetellaan sarakkeessa 2.

4. Seuraava vaihe on analysoida jokaisen indikaattorin tila ja kehityssuunta ja arvioida suorituksia suhteessa sovituihin kynnysarvoihin. Monissa tapauksissa tila mitataan numeerisesti (esim. havaittujen muuttolintujen määrä, säilyneiden heinikkojen ala, maailmanperintökohteen luomien paikallisten työpaikkojen määrä), vaikka joissakin tapauksissa tarvitaan luonteeltaan laadullisempia mittareita (esim. osallisten käsitykset liittyen ylpeyteen kohteesta tai vierailijoiden mielipiteet). Kehityssuuntien osalta ilmoitetaan, onko indikaattorin tila stabiili, ajan myötä paraneva tai huononeva. Yksityiskohdat riippuvat siitä, kuinka kehittynyt seurantajärjestelmä on: joskus voi olla nk. kovaa dataa, kun taas toisinaan indikaattorit arvioidaan asiantuntijoiden toimesta tai osallisten edustajien sopimuksella. Analyysia kuvaava selostus tulisi lisätä Lomake 11b:n sarakkeeseen 3.

5. Sarake 4 sisältää yhteenvedon indikaattorien tilasta ja kehityssuunnasta graafisena esityksenä, joka tarjoaa helposti käsitettävän yhteenvedon indikaattorin tilasta (alla olevassa kuvassa ehdotetaan eri formaatteja näille esityksille). Luokituksessa ehdotetaan kahdentyyppistä informaatiota: eriväriset laatikot esittävät yhteenvedon indikaattorin tilasta ja nuolet osoittavat kehityssuunnan (paraneva tai huononeva). Tilan arvioinnissa ehdotetaan kolmea tasoa: (1) "huomattava huolenaihe" mikäli indikaattori osoittaa vakavien ongelmien kehittymistä; (2) "varoitusta", jos huolenaiheita saattaa olla kehittymässä; ja (3) "hyvä", jos kaikki näyttää olevan kunnossa. Kehityssuunnille esitetään myös kolmea arvioitua tasoa, jolloin osoitetaan nuolilla, onko kyseisen indikaattorin tila (1) paranemassa, (2) muuttumaton tai (3) huononemassa. Tilaa ja kehityssuuntaa koskevien päätösten tulisi mahdollisuuksien mukaan perustua kvantitatiiviseen tai vähintään hyvin perusteltuun laadulliseen aineistoon. Ihannetapauksessa eri osallisten tulisi yhdessä laatia arviot.

6. Tämän jälkeen voidaan tehdä vertailuja mahdollisiin aikaisempiin arviointeihin. Vertailut

2. Enhancing our Heritage -välineistö

voidaan kirjata sarakkeeseen 5 tai Lomakeeseen 11b, joko selostuksena tai em. kuvan graafisten esitysten avulla. Yksityiskohdat kuten mahdollisen aikaisemman arvion ajankohta tulisi myös merkitä tähän sarakkeeseen.

7. Sarakkeessa 6 ilmoitetaan arvioinnista johtuvat mahdolliset suositukset ja seurantatoimet kunkin indikaattorin osalta. Toimenpiteiden suorittamista voidaan seurata jälkikäteen ennen seuraavaa arviointia.

Lomake 11a: Kohteen hoidon ja käytön seuranta							
Tulosmittari:							
Tulosmittarilla arvioitavat kohteen keskeiset arvot/tavoitteet:							
Perustelut valinnalle:							
Tulosmittarin kynnysarvo	Kynnysarvon luotettavuus	Vaadittavat hoitotoimenpiteet	Seuranta-toimenpiteet ja -menetelmät	Jaksottaisuus	Ajoitus	Vastuuhenkilö	Kustannukset ja rahoituslähde
Taso, jonka jälkeen tarvitaan kiireellisiä hoitotoimenpiteitä (yleensä ala- ja yläraja)	Kynnysarvon todennäköinen tarkkuus (korkea, keskimääräinen, alhainen)	Selosta tarvittavat hoitotoimenpiteet, mikäli kynnysarvo ylitetään.	Yhteenveto tietojenkeruun menetelmistä (inventointi, seuranta-välineistön käyttö jne.). Mainitse, onko seuranta jo käynnissä (nykyinen) tai kehitteillä (uusi).	Merkitse kuhunkin kategoriaan koulutetun henkilöstön osuus koko henkilöstöstä.	Koska?	Kenen toimesta?	Mainitse todennäköiset kustannukset ja rahoituksen mahdollinen saatavuus tällä hetkellä.
			Nykyinen				
			Uusi				
			Nykyinen				
			Uusi				

Lomake 11b: Kohteen hoidon ja käytön tulosten arviointi**Kohteen keskeiset arvot:**

Tulosmittari	Kynnysarvo	Tulosmittarin suhde vastavaan kynnysarvoon	Luokitus	Vertailu edelliseen arviointiin	Hoitotoimenpiteet: kii-reellisyys ja toimenpiteiden yksityiskohdat
Kirjattu lomakkeeseen 11 a	Esitetty lomakkeessa 11 a	Arvioi tässä kohdassa tulosmittarin tilaa ja kehityssuuntaa kerättyjen seurantatietojen perusteella. Onko tila erittäin huolestuttava, kehittymässä huolestuttavaan suuntaan tai hyvä? Onko tilanne paraneva, muuttumaton tai huonontuva?	Graafinen esitys tulosmittarin tilasta ja kehityssuunnasta.	Kuinka tilanne vertautuu mahdollisiin edellisiin arviointeihin?	Mainitse tavoitteiden seurannassa ja arvioinnissa saatujen tietojen vaatimat mahdolliset erilliset toimenpiteet. Määrittele ne toimenpiteet, joita tarvitaan arvioinnissa ja seurannassa esiin tulleiden epäkohtien korjaamiseksi.

2. Enhancing our Heritage -välineistö

Työkalu 12: Kohteen hoidon tehokkuuden arvioinnin tulokset

Tällä työkalulla laaditaan yhteenveto arvioinnin tuloksesta ja sillä voidaan priorisoida tulosten vaatimia hoitotoimenpiteitä.

Kohteen hoidon tehokkuuden suhteellisen perusteellisen arvioinnin tulisi paljastaa merkittävästi tietoa käyttämällä tässä esitettyjä työkaluja tai vastaavia järjestelmiä maailmanperintökohteen hoidosta. Hoidon arviointi on kuitenkin vasta ensimmäinen askel: arvioinnin ovat niihin käytetyn ajan ja vaivan arvoisia vain, jos ne johtavat muutoksiin kohteen hoidossa ja siten kaikkien arviointien tulisi päättyä strategiaan, jolla tuloksia sovelletaan.

Kohteen hoidon tehokkuuden arviointi liittyy usein määrättyihin vaatimuksiin tai käynnissä oleviin hankkeisiin, kuten hoito- ja käyttösuunnitelman uusiminen, vuotuisten työsuunnitelmien ja budjettien kehittäminen tai erilaisten raportointivaatimusten avuksi. Mutta samalla kun arvio määrittelee tiettyjä hoidon prosesseja, kuten tässä, se voi myös osoittaa lisätoimenpiteiden tarvetta, esimerkiksi uusien seurantavaatimusten kehittäminen, henkilökunnan toimintatapojen uusiminen tai parempien budjetoitiprosessien kehittäminen. Joissakin tapauksissa näihin toimenpiteisiin voidaan ryhtyä välittömästi ja toisissa on haettava rahoitusta.

Lomake 12

Jokaisessa tässä esitetyn arviointivälineistön työkalussa on tilaa arvioinnin osoittamien mahdollisuuksien, suositusten ja seurantatoimien kirjaamiseksi. Näiden yhteenveto esitetään lomakkeessa 12, jonka avulla saadaan tiivis luettelo arviointiprosessin osoittamista seurantatoimista.

1. Lomakkeessa eri työkalut jaetaan WCPA-johtamistehokkuusjärjestelmän kuuden osatekijöiden kesken. Tämä järjestelmä on koko arviointivälineistön perusrakenne. Osatekijät luetellaan sarakkeessa 1.
2. Seuraavaksi luetellaan kaikki työkalut (sarake 2). Lomaketta 12 tulisi soveltaa kuvaamaan ko. kohteen arvioinnissa käytettyjä työkaluja. Toisin sanoen jos kohteessa on sovellettu tämän välineistön työkalujen, olemassa olevan seurannan ja sovellutusten yhdistelmiä, lomake on sovitettava kuvaamaan tätä.

3. Työkalu 11:n yhteenvetoa varten on tilaa, johon voidaan kirjata keskeisten arvojen tilan yleiset kehityssuunnat. Jos arvon astetta tai tilaa arvioidaan useammalla indikaattorilla, on tarpeen päättää yleisestä tilasta ja kehityssuunnasta käytettyjen indikaattorien yhteenvetona.
4. Lopuksi lomakkeessa on kunkin työkalun osalta tilaa, johon merkitään arviointien osoittamat seurantatoimet (sarake 3). Tätä työkalua voidaan käyttää toimintojen priorisoimiseksi ja toimenpiteiden toteuttamisen arvioimiseksi tulevina vuosina.

Lomake 12: Kohteen hoidon ja käytön tehokkuuden arvioinnin tulosten yhteenveto			
Osa-alue	Työkalut		Seurantatoimet
WCPA-järjestelmän osa-alueet	Luettele käytetyt työkalut (mikäli tarpeen sovitettuina kyseessä olevaan arviointiin)		Yhteenveto jokaisen lomakkeen lopussa esitetyistä seurantatoimista.
Konteksti	Työkalu 1. Kohteen arvojen ja hoito- ja käyttötavoitteiden tunnistaminen		
	Työkalu 2. Uhkien tunnistaminen		
	Työkalu 3. Suhteet osallisiin.		
	Työkalu 4. Kansallinen toimintakenttä		
Suunnittelu	Työkalu 5. Hoidon ja käytön suunnittelun arviointi		
	Työkalu 6. Alueen muodon ja kokoonpanon arviointi		
Panostus	Työkalu 7. Kohteen hoidon ja käytön tarpeiden ja panostusten arviointi		
Prosessit	Työkalu 8. Hoidon ja käytön prosessien arviointi		
Tuotokset	Työkalu 9. Hoito- ja käyttösuunnitelman toteutumisen arviointi		
	Työkalu 10: Töiden toteutusten/tuotos-ten arviointi		
Tulokset	Työkalu 11b: Hoidon ja käytön tulosten arviointi		
	Luettele jokainen arvioitu arvo	Yhteenveto kunkin arvon kehityssuunnasta tulostulosten perusteella	

